

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ПОГОДЖЕНО

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук

_____ Савицька І.М.
«__» _____ 2025 р.

_____ Хвіст В.О.
«__» _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**Поглиблення світової продовольчої кризи в
контексті російсько-української війни**

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Орієнтація
освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої
програми канд. іст. наук, доцент _____ Кравченко Н.Б.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи д-р іст. наук, професор _____ Білан С.О.

Виконав _____ Онікієнко Д.П.

КИЇВ – 2025

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувач кафедри міжнародних відносин
і суспільних наук

Хвіст В.О.

«__» _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ
Онiкiєнку Денису Павловичу

Спеціальність **291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Освітня програма **«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»**

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської роботи: **«Поглиблення світової продовольчої кризи в контексті російсько-української війни»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від

22.11.2024 р.

Термін подання завершеної роботи на кафедру

01.12.2025 р.

Вихідні дані до магістерської роботи:

- 1) наукові дослідження з питань поглиблення світової продовольчої кризи під впливом російсько-української війни;
- 2) вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми дослідження;
- 3) інтернет сайти зарубіжних ЗМІ, міжнародних організацій, органів влади, спільні заяви, декларації, меморандуми, угоди.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- розкрити теоретико-методологічні засади формування та забезпечення світової продовольчої безпеки;
- схарактеризувати передумови та основні тенденції розвитку світової продовольчої системи до початку російсько-української війни;
- проаналізувати масштаби, механізми та наслідки впливу російсько-української війни на глобальні аграрні ринки, виробництво та торгівлю продовольством;
- визначити роль України у формуванні та підтриманні міжнародної продовольчої безпеки в умовах війни;
- дослідити діяльність міжнародних організацій та основних акторів світової політики у реагуванні на продовольчу кризу, спричинену війною;
- обґрунтувати напрями стабілізації продовольчих ринків і підвищення стійкості глобальної продовольчої системи у післявоєнний період

Дата видачі завдання

25.11.2024 р.

Керівник магістерської роботи
Завдання прийняв до виконання

Білан С.О.

Онiкiєнку Д.П.

РЕФЕРАТ
магістерської роботи
студента магістратури гуманітарно-педагогічного факультету
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Онiкiєнка Дениса Павловича
на тему:
«Поглиблення світової продовольчої кризи в контексті російсько-
української війни»

Магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний об'єм роботи – 98 сторінок, з них основного тексту – 88 сторінок. Список використаних джерел та літератури складається з 11 сторінок і містить 68 найменувань.

Магістерська робота присвячена дослідженню поглиблення світової продовольчої кризи в контексті російсько-української війни та визначенню її ключових економічних, соціальних і геополітичних чинників. У дослідженні розкривається сутність понять «продовольча безпека» та «продовольча криза», а також визначаються основні механізми дестабілізації глобальної продовольчої системи в умовах воєнних дій.

Особливу увагу приділено впливу війни на аграрне виробництво, логістичні ланцюги, міжнародну торгівлю продовольством та енергетичні ринки. Аналізується роль України у світовій продовольчій системі, наслідки порушення експорту зерна, а також функціонування «Зернової ініціативи» як механізму стабілізації глобальних ринків.

У роботі також досліджуються міжнародні ініціативи та програми продовольчої підтримки, діяльність провідних організацій: ООН, ФАО, МВФ, Світового банку, ЄС та їхня роль у координації зусиль зі зменшення масштабів кризи. Окремо висвітлено потенціал України у відновленні та диверсифікації аграрного експорту і перспективи сталого розвитку сільського господарства в

післявоєнний період.

Отримані результати мають теоретичну цінність, оскільки поглиблюють розуміння впливу воєнних конфліктів на глобальну продовольчу безпеку, та практичну значущість, оскільки можуть бути використані для розробки стратегій зміцнення продовольчої стабільності на міжнародному рівні.

Ключові слова за темою кваліфікаційної роботи: світова продовольча криза, російсько-українська війна, продовольча безпека, аграрна політика, міжнародна торгівля, «зернова ініціатива», глобальні ринки.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ	15
1.1. Сутність понять «продовольча безпека» та «продовольча криза»	15
1.2. Основні чинники та передумови глобальних продовольчих криз	19
1.3. Роль міжнародних інституцій у забезпеченні продовольчої стабільності	25
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2 ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СВІТОВИЙ АГРАРНИЙ РИНОК	34
2.1. Значення України та росії у світовій системі продовольчої безпеки	34
2.2. Вплив воєнних дій на аграрне виробництво та продовольчу логістику	40
2.3. Реакція світових ринків та наслідки російсько-української війни для країн, що залежать від імпорту зерна	47
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВРЕГОЛЮВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ	56
3.1. Міжнародні ініціативи та програми продовольчої підтримки .	56
3.2. Потенціал України у відновленні та диверсифікації аграрного експорту	
3.3. Перспективи сталого розвитку сільського господарства України та роль міжнародної співпраці у зміцненні глобальної продовольчої безпеки	
Висновки до розділу 3	83
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку
- ЄІБ – Європейський інвестиційний банк
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ASEAN – Асоціація держав Південно-Східної Азії
- FAO – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
- IFA – Міжнародна федерація виробників добрив
- G7 – Велика сімка
- G20 – Велика двадцятка
- IFAD – Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку
- IFPRI – Міжнародний інститут дослідження продовольчої політики
- IMF (МВФ) – Міжнародний валютний фонд
- UNDP – Програма розвитку ООН
- USAID – Агентство США з міжнародного розвитку
- WFP – Всесвітня продовольча програма
- OECD – Організація економічного співробітництва та розвитку
- AMIS – Система інформаційного забезпечення ринків сільськогосподарської продукції
- HFIAS – Шкала доступу до продовольчої безпеки домогосподарств
- MENA – Близький Схід та Північна Африка
- IFC – Міжнародна фінансова корпорація
- AfDB – Африканський банк розвитку
- AOAD – Арабська організація сільськогосподарського розвитку

ВСТУП

Актуальність обраної теми зумовлена загостренням глобальної продовольчої кризи, що стала одним із найсерйозніших викликів сучасного світу внаслідок російсько-української війни. Збройна агресія Росії проти України суттєво порушила функціонування міжнародних ринків сільськогосподарської продукції, зокрема зерна, олійних культур та продуктів їх перероблювання. Україна, яка традиційно посідає провідні позиції у світовому аграрному експорті, забезпечувала продовольчі потреби багатьох країн Африки, Близького Сходу та Азії. Блокування морських портів, руйнування інфраструктури, підвищення цін на паливо й добрива призвели до зниження обсягів експорту та дестабілізації глобальних ланцюгів постачання продовольства.

Водночас війна посилила вже наявні проблеми у світовій продовольчій системі. Вплив кліматичних змін, зростання енергетичних витрат, торговельні обмеження та інфляційний тиск. Це спричинило різке підвищення цін на основні харчові продукти, посилення соціальної нерівності та загрозу голоду в країнах, що розвиваються.

З науково-теоретичного погляду, дослідження теми є важливим для глибшого розуміння закономірностей впливу воєнних конфліктів на глобальні економічні процеси, зокрема на формування та функціонування системи продовольчої безпеки. Воно сприяє розвитку теоретичних підходів до аналізу взаємозв'язку між воєнно-політичними чинниками, глобалізаційними процесами та економічною стійкістю аграрного сектору. Окрім того, вивчення цього питання дозволяє вдосконалити наукові уявлення про механізми регулювання світових продовольчих ринків у кризових умовах.

З прикладного погляду, робота має практичну цінність для розроблення рекомендацій щодо стабілізації експорту української аграрної продукції, диверсифікації логістичних маршрутів, зміцнення продовольчої безпеки та запобігання глобальним кризовим явищам у майбутньому. Отримані результати можуть бути використані у формуванні державної аграрної

політики, міжнародних стратегій співпраці, а також у процесі післявоєнного відновлення аграрного сектору України.

Дослідження впливу російсько-української війни на поглиблення світової продовольчої кризи є актуальним, оскільки воно дозволяє виявити взаємозв'язок між воєнними конфліктами, економічною глобалізацією та продовольчою безпекою. Аналіз цих процесів сприяє формуванню науково обґрунтованих рекомендацій щодо стабілізації міжнародних аграрних ринків, розвитку стійких ланцюгів постачання та посилення ролі України у післявоєнному відновленні глобальної продовольчої системи.

Ступінь дослідженості теми. Проблематика глобальної продовольчої безпеки та впливу російсько-української війни на світові аграрні ринки активно досліджується у сучасній українській та зарубіжній науковій літературі. Значна увага приділяється аналізу воєнних чинників, що призвели до дестабілізації світового продовольчого ланцюга, зростання цін на продовольство та енергоресурси, а також до посилення соціально-економічних ризиків у країнах, що розвиваються.

Вагомий внесок у дослідження проблем глобальної продовольчої безпеки зробили О. Бородіна, Н. Родінова, А. Дергач та Г. Гудзь, які розкрили політико-економічні аспекти продовольчої кризи та її вплив на світову економіку. Питання національної продовольчої безпеки України в умовах війни висвітлюють В. Бойко, Л. Бойко, О. Шевченко, О. Петренко, І. Томашук та Є. Борболук, а також Д. Крилов, які аналізують внутрішні проблеми аграрного виробництва, продовольчої доступності та державного регулювання галузі.

У зарубіжних працях Шарми К., Бен Хассена Т., Ель Білалі Х., Ліна Ф., Цзя Н., Глаубера Дж. В. та Абая К. А. акцентується увага на системному впливі війни на глобальні ринки, міжнародну торгівлю та енергетичну безпеку. Ці автори наголошують на тісному взаємозв'язку між воєнними конфліктами, цінами на сировину та продовольством, а також на ролі міжнародних інституцій у пом'якшенні наслідків кризи.

Окремий напрям досліджень присвячено логістичним викликам і міжнародній торгівлі зерном, зокрема роботам Коваленка О. і Кириченка А., Курилюка Ю., Ільчук М., Кухли К., Пуми М., Отто К. та Хеллегерса П., які розкривають роль Чорноморського регіону та «Зернової ініціативи» у стабілізації світового постачання. Додатково питання впливу війни на продовольчу безпеку країн Близького Сходу, Африки та Європи досліджуються у працях Козелеца А., Рахімі Дж., Воерца Е., Фазле Раббі М., Пецука Й. та Данієка К.

Серед українських учених, що висвітлюють роль України у забезпеченні глобальної продовольчої стабільності, варто відзначити В. Горбачьова, Б. Кошового, В. Лояніча, Л. Артеменко та Н. Мариненко, О. Лотиш, а також І. Прокопу, О. Риковську, О. Михайленко та О. Фраєра. Їхні праці зосереджені на перспективах українського експорту, екологічних та агроекономічних аспектах відновлення аграрного сектору після війни.

Питання економічної доступності продовольства, цінових коливань і енергетичних факторів у продовольчій кризі висвітлюють О. Овечкіна, О. Маслош, В. Шестопалов, В. Бондаренко, О. Скидан, а також дослідження МВФ та ООН, де аналізується глобальний макроекономічний контекст.

Попри широку наукову базу досліджень, системний аналіз взаємозалежності воєнних дій, світових ринкових процесів, логістичних ланцюгів і механізмів ціноутворення у контексті глобальної продовольчої безпеки залишається фрагментарним. Подальшого опрацювання потребує формування комплексного підходу, який інтегрує економічний, соціальний і геополітичний виміри продовольчої кризи, спричиненої російсько-українською війною.

Мета даної магістерської роботи – проаналізувати вплив російсько-української війни на поглиблення світової продовольчої кризи, визначити основні чинники її загострення та обґрунтувати напрями забезпечення глобальної продовольчої безпеки в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні

завдання:

- розкрити теоретико-методологічні засади формування та забезпечення світової продовольчої безпеки;
- схарактеризувати передумови та основні тенденції розвитку світової продовольчої системи до початку російсько-української війни;
- проаналізувати масштаби, механізми та наслідки впливу російсько-української війни на глобальні аграрні ринки, виробництво та торгівлю продовольством;
- визначити роль України у формуванні та підтриманні міжнародної продовольчої безпеки в умовах війни;
- дослідити діяльність міжнародних організацій та основних акторів світової політики у реагуванні на продовольчу кризу, спричинену війною;
- обґрунтувати напрями стабілізації продовольчих ринків і підвищення стійкості глобальної продовольчої системи у післявоєнний період.

Об'єктом дослідження є світова продовольча криза, її причини, динаміка та прояви в глобальному контексті.

Предметом дослідження є економічні, соціальні та геополітичні чинники поглиблення світової продовольчої кризи, а також механізми впливу російсько-української війни на стан глобальної продовольчої безпеки.

Теоретична значущість дослідження полягає у комплексному та багатовимірному аналізі процесів поглиблення світової продовольчої кризи в умовах російсько-української війни. У межах досліджуваної теми дана робота розглядає актуальні питання функціонування глобальної продовольчої системи через призму взаємозв'язку економічних, політичних і соціальних факторів, роблячи акцент на таких ключових сферах, як міжнародна торгівля, енергетика, логістика та аграрне виробництво.

Робота демонструє ефективне застосування сучасних економічних і геополітичних концепцій для аналізу впливу воєнних конфліктів на продовольчу безпеку, а також дозволяє систематизувати теоретичні підходи

до оцінки глобальних продовольчих ризиків.

Дана магістерська робота робить внесок у розуміння трансформацій міжнародної продовольчої системи в умовах геополітичної нестабільності. Зокрема, визначається, які внутрішні чинники виступають каталізаторами чи стримувальними факторами впливу війни на продовольчу безпеку. Це, своєю чергою, сприяє уточненню наукових підходів до аналізу глобальних кризових процесів та розробці теоретичних засад забезпечення продовольчої стабільності у післявоєнний період.

Практична цінність отриманих результатів полягає у їхньому потенціалі для розроблення більш ефективних стратегій забезпечення глобальної продовольчої безпеки та мінімізації наслідків російсько-української війни для міжнародних аграрних ринків. Отримані висновки можуть бути використані як аналітична основа для формування державної політики у сфері продовольчої безпеки, відновлення аграрного потенціалу України та оптимізації логістичних маршрутів постачання продовольства до країн, що залежать від українського експорту.

Результати дослідження сприяють удосконаленню підходів до прогнозування кризових ситуацій на світових продовольчих ринках, управління ризиками в аграрному секторі та зміцненню міжнародної співпраці у сфері гуманітарної та продовольчої допомоги. Аналіз діяльності міжнародних організацій і провідних акторів світової політики може стати основою для адаптації зовнішньоекономічної та дипломатичної стратегії України, спрямованої на підвищення її ролі у забезпеченні глобальної продовольчої стабільності.

Крім того, матеріали та результати магістерської роботи можуть бути використані в освітньому процесі вищих навчальних закладів під час викладання курсів із міжнародної економіки, глобальної безпеки, геополітики та світового аграрного розвитку, а також у практичній діяльності органів державного управління, аналітичних центрів і міжнародних організацій, що працюють у сфері продовольчої політики.

Методологічною основою цього дослідження є інтеграція системного, світ-системного, інституціонального та економіко-статистичного підходів. Системний підхід використовується для аналізу взаємозв'язку між ключовими елементами світової продовольчої системи – виробництвом, торгівлею, логістикою та споживанням, що дозволяє розглядати продовольчу безпеку як цілісну структуру. Світ-системний підхід застосовується для оцінки впливу глобальних акторів, таких як держави, міжнародні організації (ООН, ФАО, СОТ, ЄС) та транснаціональні корпорації, на формування політики продовольчої безпеки в умовах російсько-української війни. Інституціональний підхід дає змогу дослідити роль міжнародних норм, угод і регуляторних механізмів, що визначають поведінку держав і організацій у сфері продовольчої стабільності. Економіко-статистичний підхід забезпечує можливість кількісної оцінки масштабів впливу війни на аграрне виробництво, ціни, торговельні потоки та рівень продовольчої доступності.

У межах дослідження застосовано системний, економічний, порівняльний і структурно-функціональний методи. Системний аналіз дозволяє розглядати глобальну продовольчу кризу як результат взаємодії воєнно-політичних, економічних і соціальних чинників. Економічний аналіз спрямований на виявлення закономірностей зміни світових цін, обсягів експорту та імпорту продовольства, а також на оцінку впливу енергетичних факторів на аграрний сектор. Порівняльний аналіз забезпечує зіставлення наслідків війни для продовольчих систем різних регіонів світу та дає змогу оцінити ефективність міжнародних програм допомоги. Структурно-функціональний підхід допомагає простежити взаємозв'язок між політичними рішеннями, логістичними процесами та економічними результатами у сфері продовольчої безпеки.

У роботі поєднано якісні та кількісні методи дослідження. До якісних належать контент-аналіз наукових джерел і міжнародних звітів (ООН, ФАО, МВФ, Світового банку), ситуаційний аналіз окремих кризових явищ, таких як блокада українських портів чи реалізація «Зернової ініціативи», а також

дискурс-аналіз, який дозволяє дослідити, як різні міжнародні актори формують наративи щодо причин і шляхів подолання продовольчої кризи. Кількісні методи включають статистичний аналіз даних міжнародних баз FAOSTAT, World Bank Data, IMF та Eurostat, що дає змогу об'єктивно оцінити вплив війни на виробництво, торгівлю та ціни на основні продукти харчування. Крім того, у межах дослідження застосовано порівняльно-історичний метод для аналізу еволюції глобальних продовольчих криз у XX–XXI століттях і порівняльно-географічний метод для вивчення регіональних відмінностей впливу війни на продовольчу безпеку.

Джерельна база дослідження включає широкий спектр наукових публікацій з питань глобальної продовольчої безпеки, міжнародної економіки та впливу російсько-української війни на світові аграрні ринки. До неї також входять офіційні документи та звіти міжнародних організацій: ООН, ФАО, МВФ, Світового банку, СОТ. Аналітичні матеріали провідних дослідницьких центрів і дані міжнародної статистики: FAOSTAT, World Bank Data, Eurostat. А також матеріали засобів масової інформації, що висвітлюють поточні тенденції у сфері продовольчої безпеки.

Апробація результатів дослідження. Онікієнко Д.П. Поглиблення світової продовольчої кризи як виклик для аграрної дипломатії в умовах російсько-української війни. *Доповідь на Міжнародній науково-практичній конференції «Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи»*, 10 квітня 2025 р., Київ, Україна

Публікації. Онікієнко Д.П. Поглиблення світової продовольчої кризи як виклик для аграрної дипломатії в умовах російсько-української війни. *Українська дипломатія: становлення, розвиток та перспективи / за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 10 квітня 2025 р.* Київ. 2025. С. 241–242

Структура роботи складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел.

Перший розділ присвячений теоретичним засадам формування та

прояву світової продовольчої кризи. У ньому розкрито сутність понять продовольча безпека та продовольча криза, визначено основні чинники й передумови виникнення глобальних продовольчих криз, а також проаналізовано роль міжнародних інституцій у забезпеченні продовольчої стабільності. Розділ має на меті узагальнити теоретико-методологічну базу дослідження та окреслити підхід до подальшого аналізу проблеми.

Другий розділ присвячений впливу російсько-української війни на світовий аграрний ринок. У ньому розглядається значення України та Росії у світовій системі продовольчої безпеки, досліджується вплив воєнних дій на аграрне виробництво, логістику та експортні ланцюги, а також аналізується реакція світових ринків і наслідки для країн, що залежать від імпорту зерна. Розділ розкриває масштаби та механізми дестабілізації глобальної продовольчої системи внаслідок війни.

Третій розділ зосереджений на пошуку шляхів врегулювання та мінімізації наслідків світової продовольчої кризи. У ньому висвітлено міжнародні ініціативи та програми продовольчої підтримки, проаналізовано потенціал України у відновленні та диверсифікації аграрного експорту, а також визначено перспективи сталого розвитку сільського господарства та зміцнення глобальної продовольчої безпеки завдяки міжнародній співпраці.

Основний текст кваліфікаційної магістерської роботи займає 88 сторінок. Робота містить 68 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

1.1. Сутність понять «продовольча безпека» та «продовольча криза»

У XXI столітті питання продовольчої безпеки піднялося на новий рівень важливості, адже воно тісно переплелось зі фундаментальними потребами людства, економічною стабільністю та політичною стійкістю держави. Забезпечення населення достатньою кількістю якісних продуктів харчування, стало одним із головних викликів у сучасному світі, коли природні ресурси обмежені, а глобальні ризики набувають багатостороннього характеру. У цьому контексті постає продовольча безпека розглядається як інтегральний показник розвитку держави, що певною мірою відображає її здатність протистояти як внутрішнім, так й зовнішнім загрозам, зберігаючи стійкість національної економіки та соціальної сфери в цілому [33, с. 238].

Загальноприйняте визначення, викладене Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (FAO), розуміє продовольчу безпеку як стан, коли у будь-який момент усі люди мають фізичний, соціальний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної й поживної їжі, необхідної для активного та здорового життя [65, с. 1556]. При цьому окреслюється цілісність поняття: продовольча безпека не обмежується лише обсягами виробництва, а включає доступність продуктів, рівень доходів, ефективність соціальної політики та стабільність постачань.

Згідно з науковою літературою, продовольча безпека складається з кількох взаємопов'язаних рівнів: регіонального, національного, глобального та домогосподарського. Дослідники Adamovskyi O. та Myskiv O. [33, с. 240] вважають це однією з основних компонент економічної безпеки держави. Воно забезпечує стійкість продовольчого ринку й аграрного сектору, а також гарантує належний рівень споживання населенням. Автори підкреслюють, що продовольча безпека є не лише показником економічної ефективності, але й

соціальним фактором, що впливає на демографічні перспективи, якість життя та здоров'я людей.

Наявність, доступність, використання та стабільність складають основу продовольчої безпеки, згідно з підходом Gallegos D., Booth S. та Pollard C. [43, с. 1988].

- Фізична можливість отримати достатню кількість продовольства за допомогою власного виробництва або імпорту відома як наявність.
- Доступність передбачає фінансову спроможність громадян купувати харчові продукти.
- Використання включає розумне споживання та якість харчування, а також санітарні та культурні норми.
- Стабільність означає, що продовольчі системи будуть стійкими протягом тривалого проміжку часу навіть у разі надзвичайної ситуації.

Продовольча криза, яка проявляється у вигляді дефіциту продуктів, зростання цін та погіршення соціальної ситуації, є результатом будь-якого порушення цих елементів [26, с. 100].

Термін продовольчої безпеки також отримав значну увагу у вітчизняній геоелекономічній науці. Бородіна О. [6, с. 44] вважає це одним із найважливіших елементів національної безпеки, оскільки воно дозволяє визначати здатність країни забезпечувати стратегічну незалежність. Дослідник підкреслює, що продовольча безпека, це не лише економічна категорія, але й політична: дефіцит продуктів або значне коливання цін можуть спричинити соціальні протести, зростання напруги та навіть політичну дестабілізацію [6, с. 46]. Оскільки ринкові механізми самі по собі не гарантують рівноваги між виробництвом, розподілом та споживанням продовольства, також підкреслюється необхідність саме державного регулювання аграрного сектору.

Після початку російської агресії питання продовольчої безпеки стало надзвичайно важливим. За словами Родінова Н., Дергач А. та Гудзь Г. [26, с. 102], війна зруйнувала потужності виробництва, порушила сталі ланцюги

постачання та заблокувала шляхи експорту, що призвело до глобального дефіциту зернових. Україна та росія забезпечували близько чверті світового експорту пшениці, а також значну частку постачання таких продуктів як: соняшникової олії та кукурудзи. Дефіцит пального, руйнування логістики та катастрофічне за усіма масштабами мінування територій були основними факторами, які великою мірою вплинули на світову продовольчу ситуацію. Це призвело до зростання цін на продукти харчування, приблизно на 30-40% у деяких країнах Африки та Близького Сходу [26, с. 103].

Продовольча безпека набуває оборонного значення під час війни (Бойко В. та Бойко Л. [3, с. 61]). Продовольчі ресурси стали важливим інструментом як з економічної думки, так і зі стратегічного погляду, щоб визначити здатність держави зберігати стабільність у кризових ситуаціях. Дослідники стверджують, що внаслідок війни зменшилися посівні площі, порушилася структура виробництва, і в портах залишилося понад 10 млн тонн зерна. Це призвело до посилення внутрішньої кризи та шкоди продовольчій безпеці країн, які імпортують українське зерно [3, с. 62].

Проблему продовольчої безпеки слід розглядати з погляду соціальної справедливості, а не лише з точки зору економіки. Artemenko L., Marynenko N., Kramar I., Nats L. [36, с. 117] підкреслюють, що війна в Україні спричинила зниження як економічних втрат, так і доступності їжі для найбільш уразливих груп населення. Вони зазначають, що індекс продовольчої безпеки (GFSI) України опустився з 54-го до 71-го місця серед країн світу, а Україна втратила близько 25 % посівних площ у 2023 році [36, с. 119]. Це свідчить про те, що сектор харчування має системну вразливість, яка вимагає економічних інституційних реформ.

Wijerathna-Yapa A. і Pathirana R. [65, с. 1558] розглядають продовольчу кризу з погляду сталого розвитку. Вони вважають, що це результат взаємодії різних факторів, включаючи екологію, економіку та політику. Автори підкреслюють, що навіть за наявності достатніх ресурсів нерівномірність розподілу ресурсів створює приховані загрози для здоров'я. До прикладу,

конфлікти та зміни клімату залишаються найбільш небезпечними для країн, які залежать від імпорту продовольства. Продовольство стає інструментом геополітичного впливу через формування такої «архітектури уразливості» [65, с. 1559].

Продовольча безпека під час воєнного стану включає соціальну солідарність і виробництво, як зазначають Мартинець В., Опанасюк Ю. та Самодай В. [19, с. 41]. Продовольча стійкість була підтримана фермерами, волонтерами та місцевими громадами під час складних періодів 2022–2023 років. Науковці звертають увагу на те, що в умовах війни доступ до продовольства перетворюється на гуманітарний елемент, а сама їжа стає стратегічним ресурсом, який може служити як засобом підтримки населення, так і об'єктом тиску з боку агресора [19, с. 43]. Такий підхід показує, що продовольча безпека є важливою частиною національної оборони, і зміцнення її є завданням як економічного, так і політичного характеру.

Таким чином, продовольча безпека є показником не лише економічної стабільності, але й рівня соціального розвитку та державної спроможності, згідно з аналізом сучасних наукових підходів. Для її досягнення необхідно гармонійне поєднання державного управління, співпраці з іншими країнами та ефективного використання внутрішніх ресурсів. Продовольча криза, з іншого боку, виникає в результаті порушення цього балансу, коли держава чи міжнародна система не здатні гарантувати стабільне функціонування продовольчих ланцюгів. Це демонструється зростанням дефіциту, зростанням цін, падінням рівня життя та зростанням соціальної напруги [36, с. 122].

Таким чином, продовольча безпека – це система, яка складається з багатьох рівнів, що включає економічні, соціальні та політичні аспекти дозволу державі. Вона охоплює здатність країни не лише виробляти достатню кількість продовольства, але й гарантувати його доступність і стабільність постачання, навіть якщо ситуація є кризовою. З іншого боку, порушення цієї рівноваги є результатом складних внутрішніх і зовнішніх загроз, як-от воєнних дій і шоків на клімат і енергію. Це призводить до продовольчої кризи.

Війна між росією та Україною є яскравим прикладом того, як локальний конфлікт може перетворитися на глобальний голод. Таким чином, сталість, диверсифікація аграрного виробництва, розвиток внутрішнього ринку та співпраця з іншими країнами повинні стати основою для створення нової моделі продовольчої політики. Зміцнення продовольчої безпеки та запобігання майбутнім кризам можна досягти лише за допомогою комплексного підходу до цих питань.

1.2. Основні чинники та передумови глобальних продовольчих криз

Глобальні продовольчі кризи в сучасному світі мають в повній мірі системний характер та є наслідком складної взаємодії економічних, політичних, енергетичних, кліматичних та соціальних факторів. Вони формуються в умовах посилення глобальної взаємозалежності, де будь-який регіональний конфлікт або економічне потрясіння набуває міжнародного масштабу. Продовольча безпека як компонент економічної стабільності дедалі частіше залежить не лише від внутрішнього виробництва, а й від стану міжнародної торгівлі, логістики, енергетики та політичної ситуації у світі. Згідно зі звітом Міжнародного валютного фонду World Economic Outlook. Світова економіка демонструє тенденцію до сповільнення темпів зростання, лише у 2024 році цей показник сягнув 3,2 %, при цьому ще варто зазначити, що зберігається підвищений рівень інфляції. Одним із головних чинників цього процесу є нестабільність на ринках енергоносіїв та продовольства, що створює такий ефект, що деякою мірою можна схарактеризувати, як доміно, у глобальній економіці [51].

Одним із найпотужніших прискорювачів сучасної продовольчої кризи стало, як можна зрозуміти повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке радикально змінило структуру міжнародних ринків продовольства. Україна до 2022 року забезпечувала близько 10 % світового експорту пшениці, приблизно 15 % кукурудзи, а також понад 45 % світового експорту соняшникової олії.

Війна порушила традиційні шляхи постачання, зруйнувала інфраструктуру портів та залізниць, а блокада Чорного моря зумовила різке скорочення обсягів експорту сільськогосподарської продукції. За оцінками дослідників, ціни на пшеницю зросли більш ніж на 25 %, на кукурудзу на 15 %, а на рослинні олії на понад 20 %, що спричинило глобальне зростання індексу цін на продовольство [62, с. 43]. Це викликало нестачу у країнах, які залежать від імпорту, насамперед у Північній Африці та на Близькому Сході, де частка українського зерна у сягала 50-70 % [37, с. 117].

Воєнні дії в нашій країні також призвели до енергетичної нестабільності, яка стала додатковим чинником поглиблення продовольчих проблем. Підвищення цін на нафту та газ призвело до зростання собівартості аграрного виробництва, особливо через подорожчання добрив, транспортування, а також перероблювання сировини. Як зазначають Arndt С., Diao Х. та Dorosh Р., унаслідок війни світові ціни на енергоносії досягли пікових значень, що своєю чергою, зумовило скорочення виробництва в енергозалежних секторах та зниження врожайності в країнах, що розвиваються [35, с. 4-6]. Така взаємозалежність енергетичних й продовольчих ринків створює ефект «системного шоку»: зростання цін в одному секторі спричиняє нестабільність в іншому, формуючи замкнене коло загострення данної кризи.

Дослідження Ihle R., Bar-Nahum Z., Nivievskyi O., Rubin O. доводить, що після початку війни взаємокоординація цінових коливань між ринками зерна, енергоносіїв та добрив суттєво посилилась, величина взаємозалежності підвищилася удвічі порівняно з довоєнним періодом [49, с. 776-778]. Такий рівень взаємопов'язаності створює нову категорію глобального ризику, коли навіть локальні події спричиняють масштабні наслідки для продовольчої стабільності. Якщо казати доволі умовно, то нестача газу в Європі або коливання цін на нафту в Азії миттєво має прояв на цінових показниках хліба у той же Африці.

Ключовим чинником залишається також структурна залежність світової продовольчої системи від постачальників із Чорноморського регіону. Як

наголошує П. Хеллегерс, понад 70 відсотків імпорту зернових країн Близького Сходу та Північної Африки припадало саме на Україну та росію. У результаті війни продовольча безпека цих регіонів виявилася під загрозою: нестача зерна спричинила соціальну напругу, зростання цін і політичну нестабільність [48, с. 1506-1508]. У глобальному вимірі це продемонструвало, що надмірна концентрація експорту в одному регіоні є великим ризиком для продовольчих ланцюгів у світі.

Водночас формування продовольчих криз не обмежується лише військово-політичними чинниками. Одним із фундаментальних елементів цієї проблеми залишаються зміни клімату. Дослідження Wijerathna-Yara A. та Pathirana R. вказує, що деградація ґрунтів, ерозія, засолення земель і зменшення запасів прісної води вже сьогодні знижують продуктивність аграрних екосистем [65, с. 7]. За оцінками вчених, близько третини орних земель у світі втратили родючість протягом останніх сорока років. Якщо тенденція збережеться, то до 2050 року людству потрібно буде збільшити виробництво продовольства щонайменше на 60-70 %, аби задовольнити потреби населення [65, с. 6]. Цей виклик вимагає впровадження кліматично орієнтованих технологій і переходу до сталого аграрного виробництва.

Глобальна продовольча криза не може бути пояснена лише геополітичними чи кліматичними чинниками. Вона тісно пов'язана з процесами фінансової глобалізації, нерівномірністю розподілу ресурсів і концентрацією аграрного виробництва в обмеженій кількості країн. Як зазначає В. Лояніч., інтеграція національних економік у світову систему створює нові можливості для торгівлі, але водночас робить держави більш уразливими перед зовнішніми коливаннями цін, валютною нестабільністю та політичними ризиками [17, с. 4]. Саме ця взаємозалежність зумовлює феномен «глобальної крихкості»: навіть незначні зміни у світовій кон'юктурі можуть призвести до масштабних соціально-економічних наслідків для країн, які імпортують більшість харчових продуктів.

У цьому контексті важливою є проблема спекуляцій на товарних і

ф'ючерних ринках. Дослідження Food Policy 2023 демонструє, що зростання активності фінансових інвесторів у продовольчих деривативах призвело до відриву між реальними показниками виробництва й ринковими цінами. Інвестиційні фонди та великі корпорації дедалі частіше використовують продовольчі ресурси як об'єкт фінансової спекуляції, що створює штучний дефіцит і сприяє коливанням цін навіть за умов стабільного виробництва [56]. У результаті ринки продовольства стають чутливими не лише до врожайності або логістики, а й до змін у фінансових потоках, процентних ставках і монетарній політиці провідних країн.

Не менш важливою передумовою продовольчих криз є структурна нерівність між країнами-виробниками та країнами-споживачами. Дослідження Arndt C., Diao X., Dorosh P. й інших підтверджує, що підвищення цін на сировинні товари, спричинене війною в Україні, найбільше вдарило по державах, які мають низькі валютні резерви та залежать від імпорту зерна [35, с. 5]. Розвинені країни, навпаки, змогли частково нейтралізувати ефект інфляції завдяки субсидіям і державній підтримці фермерів, що лише поглибило глобальну асиметрію. Таким чином, продовольча криза набула не лише економічного, а й етичного виміру – вона стала питанням глобальної справедливості.

У структурі причин криз дедалі більшого значення набувають енергетичні фактори. Скидан О. та співавтори наголошують, що підвищення цін на паливно-енергетичні ресурси безпосередньо впливає на собівартість аграрного виробництва, транспортні витрати та доступність продовольства [27, с. 25-27]. Під час воєнних конфліктів цей ефект посилюється через розрив логістичних ланцюгів і дефіцит енергоресурсів. Таким чином, енергетична безпека стає невід'ємним елементом продовольчої стабільності.

Важливим чинником є також зростання волатильності міжнародних ринків. Як показує дослідження Ihle R., Bar-Nahum Z., Nivievskyi O., Rubin O., глобальні ціни на зернові стали більш синхронними, а коливання на нафтових ринках миттєво відображаються на вартості продовольства [49, с. 776-778]. Це

підтверджує, що у світовій економіці сформувався єдиний «енерго-продовольчий контур», де економічна безпека залежить від здатності держав швидко адаптуватися до зовнішніх шоків.

Окремий вимір глобальної продовольчої кризи має гео економічний характер. Стівен Бланк у своїй роботі «The Critical Black Sea Zone» підкреслює, що Чорноморський регіон є стратегічним вузлом перетину військових, енергетичних і торговельних потоків, а контроль над ним визначає стабільність не лише Європи, а й Близького Сходу та Азії [39, с. 115-120]. Блокада українських портів, милітаризація акваторії та використання продовольства як інструменту політичного тиску створили передумови для «продовольчої геополітики», у якій зерно стало не лише економічним ресурсом, а й зброєю впливу.

Вплив війни на міжнародну торгівлю зерновими проаналізовано також у працях Glauber J., Laborde Debucquet D., Swinnen J., які доводять, що концентрація експорту в Чорноморському регіоні зробила глобальний ринок надзвичайно вразливим до локальних збоїв [44, с. 21-23]. Після початку війни частка українського зерна в експорті до Європейського Союзу збільшилась майже вдсятеро, що свідчить про радикальну перебудову логістичних маршрутів. Однак така переорієнтація ринків не усуває проблему – вона лише зміщує її географічно, оскільки зберігає глобальну концентрацію ризиків у кількох точках світу.

Сукупність перелічених факторів вказує, що сучасні продовольчі кризи є результатом багаторівневих системних змін. Їхня природа не зводиться до тимчасових коливань попиту й пропозиції – це наслідок довготривалих процесів глобалізації, енергетичної залежності, кліматичних змін і геополітичної боротьби за ресурси. Як зазначається у звіті Міжнародного валютного фонду, продовольча безпека сьогодні є інтегральною частиною макроекономічної стабільності: без розвитку сталого аграрного сектору, диверсифікації постачання та інвестицій у кліматичні технології жодна країна не може гарантувати собі незалежності від зовнішніх шоків [51].

Таким чином, основні передумови глобальних продовольчих криз полягають у поєднанні військово-політичних, економічних, кліматичних і фінансових ризиків, які взаємно підсилюють один одного. Їхнє подолання вимагає комплексного підходу, від реформування енергетичних і торгівельних систем до створення ефективних механізмів міжнародної солідарності у сфері продовольчої політики.

Проведений аналіз свідчить, що глобальні продовольчі кризи мають багатовимірний характер і формуються під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, таких як економічних, геополітичних, енергетичних, кліматичних і фінансових. Вони є не випадковими подіями, а результатом тривалої еволюції світової господарської системи, що характеризується посиленням взаємозалежності ринків та уразливістю перед зовнішніми шоками.

Одним із найвагоміших чинників сучасних криз виступає російсько-українська війна, яка порушила глобальні ланцюги постачання продовольства, енергоносіїв і добрив, а також продемонструвала стратегічну залежність світу від Чорноморського регіону. Війна загострила структурні проблеми світового ринку: дефіцит транспортної інфраструктури, обмежену кількість постачальників, нестачу продовольчих резервів та зростання спекулятивної активності на товарних біржах. Суттєву роль у формуванні продовольчих дисбалансів відіграють енергетичні та фінансові чинники. Зростання вартості палива та добрив підвищує собівартість виробництва й обмежує доступність продовольства для найбідніших верств населення. Паралельно з цим, спекулятивна поведінка інвесторів на ф'ючерсних ринках створює штучну волатильність цін, посилюючи соціальну напругу у світі. Не менш значущими залишаються кліматичні передумови, а саме деградація ґрунтів, виснаження водних ресурсів і підвищення середньої температури негативно впливають на стабільність аграрного виробництва. Ці процеси створюють довготривалі ризики для продовольчої безпеки, особливо для країн із низьким рівнем технологічної адаптації.

Таким чином, продовольча криза є результатом поєднання глобальних викликів, що взаємно посилюють один одного. Для її подолання необхідна багаторівнева стратегія, яка включає диверсифікацію постачань, розвиток відновлюваної енергетики, впровадження кліматично розумних технологій у сільське господарство, а також створення міжнародних механізмів колективної безпеки у сфері продовольства. Лише комплексна взаємодія держав, міжнародних інституцій і приватного сектору здатна зменшити уразливість світової продовольчої системи до подібних шоків у майбутньому.

1.3. Роль міжнародних інституцій у забезпеченні продовольчої стабільності

Глобальна продовольча система у ХХІ столітті перетворилася на складну багаторівневу мережу, у якій взаємопов'язані виробництво, логістика, енергетика, клімат і міжнародна політика. У таких умовах навіть: локальні збройні конфлікти, пандемії, енергетичні або фінансові кризи мають миттєвий вплив на ціни, доступність продовольства та рівень життя мільйонів людей. Саме тому міжнародні інституції сьогодні відіграють ключову роль у підтриманні глобальної продовольчої стабільності, виконуючи функції координаторів, регуляторів, донорів і посередників між державами. Їхня діяльність визначає не лише гуманітарну, а й економічну безпеку світу.

Початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році став одним із найсерйозніших викликів для світової продовольчої системи з часів Другої світової війни. Зупинка експорту українського зерна, підрич логістичних маршрутів і блокування чорноморських портів призвели до різкого зростання цін на основні харчові продукти. За оцінками FAO, світовий індекс продовольчих цін у середині 2022 року зріс на понад 30 %, а в деяких країнах Африки й Азії більш ніж удвічі. Саме тоді активізувалися провідні міжнародні інституції, такі як Організація Об'єднаних Націй, Всесвітня продовольча програма (WFP), Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO), Міжнародний валютний фонд (IMF) та Світовий банк, які

запустили низку координаційних і гуманітарних ініціатив для пом'якшення наслідків кризи [53, с. 2; 57, с. 17].

У системі ООН саме FAO виконує роль провідного аналітичного та стратегічного центру. Її діяльність базується на трьох ключових напрямках: моніторинг продовольчих ринків, формування політик продовольчої безпеки та підтримка країн, що розвиваються. Через механізм Global Information and Early Warning System (GIEWS) FAO збирає, аналізує та поширює дані про обсяги виробництва, споживання, запаси зерна та ціни на світових ринках. Це дозволяє вчасно виявляти ризики дефіциту продовольства й уникати панічних коливань цін [54, с. 4]. Організація також формує технічні рекомендації для урядів щодо управління аграрною політикою, водними ресурсами та змінами клімату, розвиває цифрові платформи для моніторингу врожайності та стану ґрунтів, що особливо важливо для країн Африки та Азії, де сільське господарство залишається головним джерелом доходів населення.

FAO активно співпрацює з урядами та приватними донорами через програму Hand-in-Hand Initiative, спрямовану на скорочення нерівності в розвитку аграрних секторів і підвищення ефективності виробництва. У межах ініціативи створюються партнерства між країнами-донорками та державами, що потерпають від голоду, з метою передачі технологій і підвищення продуктивності сільського господарства. Одним із практичних прикладів стало надання FAO допомоги 38 країнам Африки, що дозволило забезпечити насінням і добривами понад 15 мільйонів фермерів [54, с. 7]. Ця діяльність демонструє стратегічну переорієнтацію FAO, від динамічного реагування на кризи до проактивного формування стійких продовольчих систем.

Поряд із FAO центральну роль у глобальній системі реагування відіграє Всесвітня продовольча програма (WFP), яка забезпечує прями гуманітарні постачання продовольства та координує дії на місцях під час криз. У 2023 році WFP надавала допомогу понад 150 мільйонам людей у 80 країнах світу, реалізуючи проєкти не лише з екстреного постачання харчів, а й зі створення економічних можливостей для відновлення громад [57, с. 17]. Програми Food-

for-assets та cash-for-work дозволяють поєднати гуманітарну допомогу з економічною активізацією: люди, що отримують харчі або грошові виплати, водночас залучаються до відновлення доріг, іригаційних систем, шкіл чи складів для зберігання зерна [57, с. 19].

Додатково WFP проводить медико-дієтичні програми Moderate Acute Malnutrition (MAM), спрямовані на лікування дітей і жінок у кризових регіонах. Рівень одужання в межах цих програм досяг 91 %, що відповідає стандартам гуманітарної якості SPHERE [57, с. 19]. У такий спосіб організація поєднує короткострокову продовольчу допомогу з довгостроковими заходами з розвитку, створюючи модель «гуманітарного зростання», коли допомога не просто зменшує голод, а формує основу для відновлення місцевої економіки.

Значний приклад інституційної координації діяльності міжнародних організацій представила Чорноморська зернова ініціатива, започаткована під егідою ООН і Туреччини у 2022 році. Її метою було розблокування українських портів і забезпечення експорту зерна до країн Африки, Азії та Близького Сходу. За перший рік дії ініціативи було експортовано понад 33 мільйони тонн продовольства, що дало змогу стабілізувати світові ціни на пшеницю на рівні, нижчому на 10-15 %, ніж у пікові місяці 2022 року [38; 51]. Проте вихід Росії з ініціативи в липні 2023 року призвів до чергового стрибка цін і продемонстрував вразливість навіть добре структурованих гуманітарно-торгівельних механізмів без сталих політичних гарантій [53, с. 6].

Участь міжнародних інституцій у забезпеченні продовольчої стабільності має і системний вимір. ООН, FAO та WFP не лише надають екстрену допомогу, а й створюють глобальну рамку регулювання, у межах якої формується світова політика у сфері продовольчої безпеки. Їхня взаємодія зі Світовим банком, МВФ і регіональними фінансовими установами дозволяє координувати не лише гуманітарні, а й економічні аспекти продовольчих систем. Як зазначає FAO у звіті State of Food Security and Nutrition in the World (2023), жодна країна не може самостійно забезпечити продовольчу безпеку без участі міжнародних партнерів, через спільні аналітичні системи, фінансові

механізми та координацію стратегічних запасів. Це означає, що продовольча стабільність перетворилася на елемент глобальної безпеки, що виходить за межі суто економічних інтересів держав [54, с. 8].

Вагомий внесок у стабілізацію глобальної продовольчої ситуації належить міжнародним фінансовим інституціям: передусім Міжнародному валютному фонду (IMF) і Світовому банку. Їхня діяльність спрямована на підтримку макроекономічної рівноваги, зменшення інфляційного тиску та зміцнення фінансової стійкості держав, які постраждали від цінових коливань на аграрних ринках. Вони не лише надають кредити чи гранти, а й координують політику країн-учасниць, сприяючи створенню умов для довготривалої продовольчої безпеки [51].

Згідно зі звітом World Economic Outlook, April 2024, МВФ прогнозує, що глобальна економіка у 2024-2025 роках зростатиме повільно, близько 3,2 %, тоді як інфляція залишатиметься підвищеною. Одним із ключових чинників, що підтримують інфляційний тиск, є зростання цін на продовольство та енергоносії, викликане війною в Україні [51]. У зв'язку з цим фонд рекомендує країнам із низьким і середнім рівнем доходу розширювати соціальні програми, спрямовані на захист найбільш уразливих верств населення, та збільшувати інвестиції в аграрний сектор як основу економічної стабільності. МВФ підкреслює, що продовольча безпека тісно пов'язана з макрофінансовою стабільністю: без стабільних валютних курсів, контрольованої інфляції й доступу до міжнародних фінансових ресурсів держави не можуть ефективно реагувати на шоки продовольчої пропозиції [51].

Своєю чергою, Світовий банк концентрує зусилля на проєктах реального розвитку сільського господарства та модернізації аграрної інфраструктури. Через Global Crisis Response Framework та Food Systems Resilience Program він надає країнам підтримку у формі кредитів, технічної допомоги та грантів. Лише у 2023 році банк виділив понад 30 мільярдів доларів на проєкти у сфері продовольчої безпеки, з яких майже половину спрямовано на країни Африки та Близького Сходу [53, с. 7]. Основними напрямками допомоги є підвищення

ефективності зрошення, покращення логістики, впровадження нових агротехнологій, а також розвиток систем страхування врожаїв.

Крім цього, Світовий банк реалізує глобальну програму «Crisis Preparedness for Food Systems», у межах якої створено спеціальний аналітичний індекс для прогнозування ризиків продовольчих криз. Програма допомагає урядам визначати вразливі сегменти продовольчої системи, від залежності від імпорту добрив до нестачі стратегічних запасів зерна, і вчасно застосовувати превентивні заходи. Цей підхід відповідає новій філософії міжнародного управління, яка орієнтується не на реакцію на кризи, а на побудову стійких систем.

Важливим елементом координації політик є діяльність G20 та Світової організації торгівлі (WTO). Саме вони формують нормативно-правові рамки міжнародної торгівлі продовольством, що визначають баланс між національними інтересами та глобальною стабільністю. Після продовольчої кризи 2007–2008 років у межах G20 було створено Agricultural Market Information System (AMIS) що є спільним механізмом моніторингу ринків, розроблений FAO, OECD, Світовим банком і WFP. Ця система стала ключовим інструментом запобігання спекуляціям і забезпечення прозорості на ринку зернових [66, с. 7].

В умовах війни в Україні AMIS дозволила оперативного інформувати уряди про дефіцитні позиції, зміни в обсягах експорту та цінах. Таким чином, міжнародна координація через G20 та WTO не лише сприяла стабілізації ринків, а й допомогла уникнути повторення дестабілізуючих заходів, як це було у 2008 році, коли десятки країн одночасно запровадили обмеження на експорт зерна. Водночас WTO активно працює над ліквідацією торговельних бар'єрів для гуманітарних поставок продовольства, зокрема у співпраці з WFP, спрощуючи доступ до портів і транспортних коридорів для країн, що переживають кризи [66, с. 7].

Глобальні фінансові та торговельні структури тісно взаємодіють із гуманітарними агенціями, створюючи єдину архітектуру продовольчої

стабільності. Це особливо помітно в регіонах, де економічна залежність від імпорту поєднується з політичною вразливістю, як-от наприклад у країнах Близького Сходу та Північної Африки. За даними дослідження [60, с. 2], понад 40 % калорійності раціону та 63 % споживання білка у цьому регіоні забезпечується за рахунок імпортованих зернових. З них третина надходила саме з України та Росії, тому навіть часткове зниження постачання спричинило помітне погіршення харчового забезпечення населення.

У відповідь міжнародні інституції ініціювали низку програм, спрямованих на підтримку імпорту продовольства та розвиток місцевого виробництва. WFP і FAO розробили регіональні програми створення стратегічних запасів зерна у Єгипті, Судані та Лівані, а також запровадили проекти технічної допомоги з управління аграрними ресурсами, фінансовані Світовим банком. За оцінками експертів, ці ініціативи дозволили уникнути найгіршого сценарію, а саме зниження добового споживання калорій нижче порогу 1800 ккал на людину [60, с. 5].

Проблема продовольчої стабільності у гуманітарному вимірі виходить далеко за межі економіки. Як показують результати дослідження. [34, с. 5], навіть у зонах конфліктів аграрні інтервенції. Роздача насіння, підтримка тваринництва, навчання фермерів суттєво підвищують Household Dietary Diversity Score (HDDS) і знижують рівень Household Food Insecurity Access Scale (HFIAS). Проте, як зазначають автори, без інтеграції з системами соціального захисту, охорони здоров'я та стабільного фінансування ефект таких програм є тимчасовим. Це підтверджує необхідність єдиної координаційної платформи ООН, що об'єднує FAO, WFP, IFAD, UNDP та регіональні структури такі концепції, відомої як One UN for Food Security [54, с. 8].

У контексті війни в Україні міжнародні інституції також виступили ключовими партнерами у відновленні аграрного потенціалу держави. За оцінками Світового банку, понад 60 % сільськогосподарської інфраструктури на сході України було зруйновано або пошкоджено. Тому відновлення

аграрного сектору розглядається не лише як елемент національної економічної політики, а і як чинник глобальної продовольчої стабільності. FAO, ЄС та МВФ координують між собою ініціативи з розмінування полів, постачання насіння, підтримки фермерів і створення альтернативних експортних маршрутів, таких як «коридори солідарності» через територію Євросоюзу [53, с. 8]. Український аграрний потенціал знову визначається як стратегічний ресурс, від якого залежить продовольча безпека не лише Європи, а й країн Африки та Азії.

Таким чином, міжнародні інституції виконують не лише допоміжну функцію, а формують нову архітектуру глобального управління продовольством, де гуманітарна допомога, фінансова стабілізація та екологічна стійкість взаємопов'язані. Ця модель базується на принципі спільної відповідальності, згідно з яким забезпечення доступу до їжі розглядається як універсальне право, а не як елемент зовнішньої політики.

Роль міжнародних інституцій у забезпеченні продовольчої стабільності є системною, багатовимірною та стратегічно важливою. Вони поєднують короткострокові механізми реагування такі як: гуманітарна допомога, субсидії та експортні коридори з довгостроковими інструментами: інвестиції, технологічна підтримка, інституційне зміцнення. FAO, WFP, МВФ, Світовий банк, G20 і WTO утворюють ядро глобальної системи продовольчої безпеки, що забезпечує не лише фізичний доступ до продовольства, а й макроекономічну рівновагу.

Завдяки їхній діяльності вдалося запобігти найгіршим сценаріям голоду у 2022-2024 роках, але виклики залишаються: зростання кліматичних ризиків, енергетична нестабільність і геополітичні конфлікти продовжують підривати глобальні продовольчі ланцюги. Подальше посилення ролі міжнародних інституцій, розвиток інструментів раннього попередження, цифрових систем моніторингу й справедливих механізмів фінансування є ключові умови формування стійкої світової продовольчої архітектури XXI століття.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки першого розділу, хочеться зазначити, що було проведено аналіз теоретичних підходів, що своєю чергою дозволяє стверджувати, що продовольча безпека є багатогранною категорією, яка охоплює соціальні, економічні та політичні аспекти функціонування держави. Вона оцінює здатність країни забезпечувати доступність, якість і стабільність постачання продовольства навіть під впливом зовнішніх шоків. Згідно з дослідженнями, війна в Україні продемонструвала глобальні вразливості продовольчих ланцюгів, особливо в імпортозалежних країнах. Порушення рівноваги між виробництвом, розподілом і доступністю ресурсів призводить до продовольчої кризи, а продовольство все частіше стає інструментом геополітичних впливів.

У розділі підкреслюється, що глобальні продовольчі кризи мають системний характер і виникають завдяки взаємопов'язаним військовим, політичним, енергетичним, кліматичним, економічним і фінансовим факторам. Російсько-українська війна порушила глобальні ланцюги постачання зерна, добрив та енергоносіїв. Світова продовольча архітектура піддається тривалим ризикам через зміни клімату, деградацію земель, спекуляції на товарних ринках та геоекономічну концентрацію експорту в певних регіонах. Зважаючи на багаторівневу структуру загроз, очевидно, що продовольчі кризи є результатом глибших структурних проблем, які існують у глобальній економіці.

Також аналіз показує, що міжнародні організації використовують фінансові, гуманітарні та регуляторні інструменти для забезпечення глобальної стабільності в галузі продовольчої безпеки. FAO, WFP, МВФ, Світовий банк, G20 та WTO займаються політикою реагування на кризи, впровадженням систем раннього попередження, підтримкою країн, що розвиваються та забезпеченням функціонування стратегічних торгівельних і логістичних механізмів, зокрема Чорноморської зернової ініціативи.

Міжнародні структури відіграли важливу роль у стабілізації ринків і відновлення аграрного потенціалу України під час війни в Україні.

Таким чином, цей розділ детально описує теоретико-методологічні основи дослідження глобальної продовольчої безпеки, визначаючи її як складну систему, яка реагує на економічні, політичні, енергетичні та кліматичні загрози. Встановлено, що глобальні структурні дисбаланси в економіці, геополітичні конфлікти та зміна клімату є причиною сучасних продовольчих криз. Особливо важлива роль, яку відіграють міжнародні організації, коли вони створюють нову структуру світового управління продовольством і допомагають державам співпрацювати, коли відбуваються глибокі зміни. Ці результати забезпечують аналітичну основу для подальшого вивчення впливу російсько-української війни на продовольчу стабільність і світові аграрні ринки в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СВІТОВИЙ АГРАРНИЙ РИНОК

2.1. Значення України та росії у світовій системі продовольчої безпеки

Сучасна світова продовольча система є складним багаторівневим утворенням, у якому центральну роль відіграють не лише країни з великими виробничими потужностями, а й ті, що забезпечують стратегічну стабільність ринків через експорт ключових культур. До початку 2022 року Україна та росія належали саме до цієї групи держав, які формували основні глобальні баланси попиту й пропозиції на зерновому ринку. Їхня участь у міжнародній торгівлі продовольством визначала рівень цін на пшеницю, кукурудзу, ячмінь і соняшникову олію, а також забезпечувала продовольчу безпеку значної частини країн Африки, Близького Сходу та Південної Азії [67, с. 3].

Упродовж останніх двох десятиліть Україна пройшла шлях від нетто-імпортера зерна до одного з провідних експортерів аграрної продукції світу. Її природно-кліматичні ресурси – близько 30 % найродючіших чорноземів планети – у поєднанні з лібералізацією торгівлі, модернізацією виробничих технологій і залученням іноземних інвестицій забезпечили стрімке зростання аграрного сектору [16, с. 4]. За даними ФАО, на момент 2021 року Україна входила до 3 найкращих експортерів кукурудзи та ячменю, а також була світовим лідером із продажу соняшnikової олії, що охоплювала понад 70 % глобального ринку. Експорт продовольства становив понад 40 % валютних надходжень країни та близько 20 % ВВП, що робило аграрну галузь системоутворюючим сектором економіки [36, с. 118].

Водночас український експорт мав чітко виражений гуманітарний вимір. За даними Halkin V., аграрна продукція України забезпечувала продовольчу безпеку щонайменше 400 мільйонів людей у світі [45, с. 5]. Основними імпортерами були держави, які мають хронічний дефіцит продовольства, а саме: Єгипет, Ліван, Туніс, Ємен, Судан, Нігерія, Кенія, а також країни Південно-Східної Азії. Висока залежність цих регіонів від постачання з

України означала, що будь-яке скорочення її експорту призводить до миттєвих коливань світових цін і підвищує ризик голоду [63, с. 3].

Україна реалізовувала у світовій продовольчій системі подвійну функцію є економічного рушія та стабілізатора ринку. Її чорноморські порти: Одеса, Миколаїв, Чорноморськ які забезпечували логістичне сполучення між постачальниками зерна та країнами-споживачами в Азії та Африці. Розвинена система елеваторів, залізничних терміналів і агрохолдингів давала змогу оперативно реагувати на попит, що робило український експорт гнучким і прогнозованим. Саме тому до 2022 року Україна вважалася одним із ключових гарантів глобальної продовольчої стабільності [16, с. 5].

Високий рівень ефективності аграрного сектору підкріплювався технологічними інноваціями. Використання цифрових систем моніторингу врожаїв, GPS-картування, дронів і автоматизованих систем управління господарствами дозволяло українським виробникам підтримувати конкурентоспроможність навіть за умов нестабільних ринків. Цей потенціал давав можливість Україні стати не лише постачальником сировини, а й важливим елементом світових агропродовольчих ланцюгів [36, с. 119].

Однак із початком повномасштабної війни ситуація докорінно змінилася. За оцінками Jia N., Xia Z., Li Y. та інших співавторів, унаслідок бойових дій, руйнування інфраструктури та мінування полів Україна втратила близько 15 млн тонн зернових – найбільше зниження врожайності за всю історію незалежності [52, с. 6]. Виробництво пшениці скоротилося на 12,9 млн тонн, ячменю, на понад 2 млн тонн, а загальний обсяг аграрного експорту впав удвічі: з 64 до 29 млн тонн [63, с. 5].

Наслідки цих змін виявилися глобальними. Відповідно до дослідження Zhang Z., Abdullah M. J., Xu G., та інші співавтори зазначають що, понад 136 країн світу залежать від імпорту добрив і продовольства з України та росії, причому 24 з них є критично залежними, імпортуючи майже всі основні продовольчі категорії саме з цих держав [67, с. 4]. Найбільшу вразливість продемонстрували держави Субсахарської Африки, Близького Сходу та

Південної Азії, де понад половину населення витрачає більш як 50 % доходів на харчування.

Руйнування української аграрної інфраструктури, блокада портів і порушення логістичних ланцюгів призвели до дестабілізації світових продовольчих потоків. Hellegers P., зазначає, що вже у першому півріччі 2022 року ціни на пшеницю на світових біржах зросли на 40-60%, а ціни на соняшникову олію – більш ніж удвічі [48, с. 1503]. Такі зміни посилили ризики голоду у понад 50 країнах світу, де імпорт з України становив основне джерело продовольства.

Попри ці втрати, український аграрний сектор продовжив функціонувати завдяки внутрішній мобілізації та підтримці міжнародних партнерів. Artemenko L., Marynenko N., Kramar I. та Hats L. відзначають, що, попри падіння виробництва, аграрії продемонстрували високий рівень стійкості, швидко адаптувавши логістичні маршрути через західні кордони та Дунайські порти [36, с. 123]. Важливу роль у цьому процесі відіграла «Чорноморська зернова ініціатива», укладена за посередництва ООН, яка дала змогу з серпня 2022 р. по липень 2023 р. експортувати понад 33 млн тонн зерна до країн Африки та Азії [67, с. 9].

Війна також стала каталізатором трансформації внутрішньої структури аграрно-економічної галузі України. Родінова Н., Дергач А. та Гудзь Г. наголошують, що у нових умовах держава змушена переорієнтовуватися з сировинного експорту на розвиток глибокого перероблення та створення продуктів із високою доданою вартістю [26, с. 104]. Таке стратегічне переосмислення аграрної політики дозволить у перспективі не лише зберегти експортний потенціал, а й посилити економічну стійкість держави.

росія, своєю чергою, також займала вагоме місце у світовій аграрній економіці, однак її роль мала іншу природу певною мірою більш геополітичну, ніж економічно-гуманітарну. До 2022 року вона була найбільшим експортером пшениці у світі, забезпечуючи близько 18-19 % глобального ринку, а також одним із провідних постачальників мінеральних добрив, аміаку та природного

газу – критично важливих компонентів світової аграрної індустрії [63, с. 6]. На відміну від України, чия аграрна стратегія була орієнтована на ринкову ефективність і продовольчу стабільність, російська модель базувалася на державному протекціонізмі, субсидуванні великих агрохолдингів та контролі з боку уряду за ключовими експортними напрямками.

Як зазначає Лотиш О., росія використовувала продовольчий сектор як інструмент зовнішньополітичного впливу, поєднуючи торгівлю зерном і добривами з енергетичною дипломатією [16, с. 6]. Контроль над постачанням пшениці, аміаку та природного газу створював важелі тиску на держави, залежні від російських ресурсів, особливо у Північній Африці та на Близькому Сході. Такий підхід суперечить принципам, закладеним у Римській декларації з продовольчої безпеки 2009 року, де наголошується на необхідності деполітизації доступу до продовольства.

Von Cramon-Taubadel S. підкреслює, що після початку вторгнення росія намагалася компенсувати економічні втрати через санкції розширенням експорту до Азії, насамперед у Китай, Індію, Іран та Пакистан [63, с. 6-7]. Ця стратегія частково дозволила утримати експортні обсяги, однак змінила географічну структуру торгівлі, західні ринки були заміщені авторитарними державами, які схильні до політичних компромісів. Водночас доступ до міжнародних фінансових систем і страхових ринків для російських компаній суттєво обмежився, що призвело до подорожчання логістики й зниження прибутковості.

Ключову роль у російській продовольчій політиці відіграє енергетичний чинник. Як зазначає Hellegers P., зв'язок між цінами на енергоносії та собівартістю продовольства є прямим: зростання цін на газ і нафту автоматично підвищує вартість виробництва добрив і транспортування зерна [48, с. 1504]. Росія, контролюючи значну частку експорту енергоресурсів, фактично формує умови виробництва продовольства в інших країнах. Це створює асиметрію у світовій продовольчій системі, коли одна держава здатна одночасно впливати на енергетичні й аграрні ринки, використовуючи їх як

засіб тиску.

Водночас російська аграрна промисловість має структурні обмеження: зношеність інфраструктури, залежність від імпорتنих технологій і насіння, нестачу кваліфікованих кадрів. Після введення санкцій 2022 року ці проблеми лише загострилися, особливо у сфері машинобудування для сільського господарства, логістики та фінансування експортних операцій. Таким чином, попри видимі показники експорту, реальна стійкість російського аграрного сектору залишається низькою, що знижує його здатність бути стабільним постачальником продовольства [16, с. 7].

У геоeкономiчному вимiрi вiйна в Україні змiнила всю архiтектуру свiтової продовольчої безпеки. Як наголошує Halkin V., Чорноморський рeгiон, який до 2022 року був одним iз головних «хлiбних кошикiв» свiту, перетворився на зону пiдвищеного ризику, де наviть короткостроковi перебої з експортом мають глобальнi наслiдки [25, с. 6]. Вiдновлення постачань iз цього рeгiону стало не лише eкономiчним, а й полiтичним питанням, оскiльки вiд нього безпосередньо залежить соцiальна стабiльнiсть у десятках країн Глобального Пiвдня.

За оцiнками Zhang Z., Abdullah M. J., Xu G., та iнших спiвавторiв, рiчний дефiцит продовольства пiсля початку вiйни перевищив 25 млн тонн, що спричинило хвилю iнфляцiї на ринках базових продуктiв [67, с. 7]. Пiдвищення цiн на хлiб i зерновi призвело до соцiальної напруженостi у низцi країн Африки та Близького Сходу, включно з Єгиптом, Тунiсом, Суданом та Пакистаном, де зростання вартостi продовольства стало тригером полiтичних криз.

Порiвняння ролi України та росiї у свiтовiй продовольчiй системi засвiдчує, що попри схожiсть у структурi експорту, iхнi моделi взаємодiї з мiжнародним ринком принципово рiзнi. Україна виступає постачальником стабiльностi, вiдкритостi та спiвпрацi, тодi як росiя є джерелом дестабiлiзацiї, невизначеностi та полiтичного ризику. Ця рiзниця чiтко проявилася пiд час реалiзацiї «зернової iнiцiативи»: Україна забезпечувала прозоре

функціонування угоди під егідою ООН, тоді як росія неодноразово блокувала або зупиняла її виконання, використовуючи продовольство як засіб тиску на світову спільноту [63, с. 8].

Родінова Н., Дергач А. та Гудзь Г. зазначають, що війна створила нову конфігурацію глобальної продовольчої влади, у якій Україна є об'єкт міжнародної підтримки, а росія – джерело загрози [26, с. 102]. Ця конфігурація формує нові пріоритети міжнародних інституцій: диверсифікацію джерел постачання, розвиток регіональних продовольчих хабів, інвестиції у стійкі агротехнології та запобігання монополізації ринків окремими державами.

З макроекономічного погляду, вторгнення 2022 року стало катализатором трансформації глобальної продовольчої архітектури. Вперше після Другої світової війни було поставлено під сумнів базові принципи відкритого доступу до продовольства. Як підкреслює Hellegers P., ситуація засвідчила, що продовольча безпека, це не лише питання виробництва, а й елемент міжнародної безпеки, що потребує колективного управління [48, с. 1508].

Таким чином, значення України та росії у світовій продовольчій системі є системним, проте їхні ролі є принципово різними. Україна залишається фактором стабільності, технологічного розвитку та гуманітарної підтримки, тоді як росія перетворила продовольство на інструмент шантажу, створюючи глобальні ризики. Проведений аналіз засвідчує, що до початку війни Україна та росія формували ядро світової зернової торгівлі, забезпечуючи понад чверть глобального експорту пшениці та значну частку ринку соняшникової олії. Проте їхній вплив на міжнародну продовольчу безпеку виявився діаметрально протилежним. Україна виступала гарантом стабільності та передбачуваності, тоді як росія використовувала аграрний потенціал як засіб політичного впливу. Україна довела свою здатність підтримувати продовольчі ринки навіть у надзвичайних умовах війни, демонструючи високий рівень адаптивності та міжнародної солідарності. Її роль як гуманітарного постачальника продовольства стала визначальною для

попередження голоду в десятках держав. росія ж, навпаки, перетворила продовольчу торгівлю на механізм геополітичного тиску, що призвело до дисбалансів на світових ринках і зростання цін. Війна в Україні стала переломним моментом для глобальної продовольчої системи, оголивши її вразливість та залежність від обмеженої кількості постачальників. Вона показала необхідність диверсифікації джерел постачання, розвитку регіональних аграрних хабів та підвищення прозорості міжнародної торгівлі.

Отже, Україна залишається стратегічним елементом глобальної продовольчої безпеки, тоді як російська агресія є чинником дестабілізації світових ринків. Відновлення аграрного потенціалу України, інтеграція її до міжнародних продовольчих ініціатив і зміцнення ролі ООН та ФАО у координації постачань є ключовими умовами для забезпечення стабільності та продовольчої рівноваги у післявоєнному світі.

2.2. Вплив воєнних дій на аграрне виробництво та продовольчу логістику

Україно-російська війна стала найбільшим викликом для аграрного сектору України за всю історію її незалежності, радикально змінивши структуру виробництва, логістику, внутрішню економіку та зовнішні торговельні відносини. Сільське господарство, яке до 2022 року забезпечувало понад 40 % валютних надходжень і близько 10 % ВВП країни, перетворилося на один із найбільш постраждалих секторів національної економіки. Військові дії призвели не лише до руйнування інфраструктури, а й до системного розриву економічних зв'язків, деградації земельних ресурсів і втрати частини трудового потенціалу. Водночас саме аграрна сфера стала прикладом стійкості українського суспільства, адже навіть у критичних умовах продовжувала виконувати функцію продовольчого та соціального стабілізатора.

Примітно, що війна вплинула на всі етапи аграрного виробництва: від посівної кампанії до експорту готової продукції [41, с. 4-9]. Бойові дії безпосередньо зачепили близько 10 % сільськогосподарських угідь, але

непрямі наслідки виявилися значно серйознішими. Дефіцит пального, зростання вартості насіння, добрив і логістичних послуг призвели до падіння ефективності аграрного сектору на 25-30 %. Близько половини фермерів зазнали зменшення надходження коштів від своєї діяльності, а понад 60 % втратили доступ до кредитних ресурсів. Попри це, майже 85 % господарств продовжили діяльність, що свідчить про надзвичайно високий рівень адаптивності українського аграрного виробництва до умов воєнного часу [41, с. 10-12].

Війна радикально змінила просторову структуру виробництва. Найбільших руйнувань зазнали південні та східні області, де значна частина посівних площ опинилася на окупованих або зруйнованих територіях. Окрім втрати врожаїв, фермери стикнулися з проблемою мінування земель, яке охопило понад 5 млн гектарів орних угідь [21, с. 15-16].

Це зробило неможливим проведення польових робіт на великих територіях та поставило під сумнів відновлення агровиробництва у короткостроковій перспективі. Одночасно центральні та західні області стали новими аграрними осередками, куди було переміщено частину техніки, складів та логістичних потужностей. Значну увагу, приділяють впливу війни на логістичну систему [12, с. 212-219]. Наголошується, що військові дії та запроваджені санкційні істотно змінили структуру світового експорту зерна та мінеральних добрив з України та росії, що своєю чергою спричинило масштабні порушення ланцюгів постачання продовольства. Унаслідок цього глобальна продовольча система зазнала шоку, який проявився у дефіциті ключових товарів, зростанні цін та поглибленні нерівності доступу до базових ресурсів. Також акцентується увага на підвищенні вартості енергоносіїв, добрив та харчових продуктів, структурних змінах у потоках імпорту та експорту, а також на значних втратах в країнах, залежних від зовнішнього постачання. За результатами інтегральних оцінок встановлено, що дестабілізація зовнішньої продовольчої пропозиції торкнулася 279 країн та територій, хоча рівень уразливості був нерівномірним.

Окрему групу становлять 24 держави, серед яких: Грузія, Вірменія, Казахстан, Азербайджан та Монголія. Які виявилися надзвичайно чутливими до процесів, оскільки їхня продовольча безпека майже повністю залежить від імпорту українського та російського зерна. Водночас Демократична Республіка Конго, Ефіопія, Єгипет і Пакистан були ідентифіковані як найбільш критично вразливі з огляду на структуру імпортованих товарів, низьку купівельну спроможність та високу чисельність населення. Прогнозні розрахунки свідчать, що зростання світових цін та експортні обмеження можуть спричинити підвищення вартості продовольства від 60 до 100% у 2023 році порівняно з 2021 роком, що, своєю чергою, потенційно загрожує недоїданням для 61-107 млн людей.

Сучасні виклики вимагають формування стратегій диверсифікації та децентралізації продовольчих потоків, які б забезпечили стабільний доступ до продовольства в умовах турбулентності. Йдеться про необхідність зміцнення самозабезпечення, активного пошуку альтернативних постачальників, а також комплексного розв'язання системних проблем, що зумовлюють залежність держав від обмеженого кола експортерів.

До 2022 року понад 70 % аграрного експорту України здійснювалося через чорноморські порти, головним чином Одесу, Миколаїв та Чорноморськ. Їхня блокада з боку росії паралізувала експорт зернових, що одразу позначилося на світових цінах і призвело до дефіциту продовольства у країнах Африки та Близького Сходу. Втрата морських маршрутів змусила аграріїв переорієнтуватися на сухопутні напрямки через Польщу, Румунію та Словаччину, а також активізувати дунайські порти: Ізмаїл, Рені, Кілію. Ця переорієнтація дозволила частково відновити експорт, але підвищила собівартість перевезень удвічі, а час доставки, утричі. У структурі кінцевої ціни продукції частка логістичних витрат сягнула 40 %, що різко знизило конкурентоспроможність українського зерна на світовому ринку [35, с. 215].

Після початку повномасштабної війни транспортна інфраструктура зазнала глибокої перебудови. Як зазначає Коваленко А. [11, с. 419-425],

українські залізниці, які раніше обслуговували переважно внутрішні перевезення, виявилися перевантаженими потоками аграрного експорту. Відмінність у ширині колії між Україною та країнами ЄС спричинила затримки на кордоні, а нестача вагонів і локомотивів негативно вплинула на об'єм перевезень та спричинила черги, які розтягувалися на кілька тижнів. Це суттєво обмежило пропускну здатність і зробило перевезення надзвичайно дорогими. Водночас держава та міжнародні партнери почали інвестувати у розвиток прикордонних переходів, модернізацію дунайських портів та створення нових логістичних хабів, що стало основою для формування нової архітектури аграрного експорту.

Проблема збитків аграрного сектору є однією з найгостріших. Згідно з дослідженнями, загальні втрати галузі перевищують 80 млрд доларів США, з яких понад 10 млрд становлять прямі руйнування: сільськогосподарська техніка, елеватори, тваринницькі ферми, склади [37, с. 2-7]. У Херсонській, Запорізькій та Миколаївській областях знищено понад третину посівних площ, а в окремих громадах до 60 %. Найбільшої шкоди зазнала система зрошення, особливо після підриву Каховської ГЕС, що позбавило південь України критично важливого водопостачання. Це створило довготривалий ефект, який позначиться на врожайності протягом десятиліть.

Науковці зазначають, що аграрний сектор нині потребує масштабної програми відновлення. Крім розмінування територій, пріоритетним завданням є оновлення машинно-тракторного парку, реконструкція елеваторів, портів та транспортних шляхів. Автори наголошують, що важливо відмовитися від моделі «екстенсивного експорту» та перейти до більш технологічної, стійкої структури аграрного виробництва, зорієнтованої на внутрішню переробку [30, с. 10-17].

Важливим на майбутнє є запропонована перспектива агроекологічної реконструкції, яка базується на поєднанні економічної ефективності з екологічною збалансованістю [59, с. 91-98]. Такий підхід передбачає розвиток точного землеробства, біотехнологій, скорочення вуглецевого сліду та

підвищення продуктивності через цифрові інструменти. Ця модель може стати базою для майбутньої інтеграції України в «зелений курс» ЄС і дозволить створити конкурентоспроможну та екологічно безпечну систему виробництва.

Дані супутникового моніторингу [47, с. 4-10] свідчать, що, попри втрати, аграрна система України поступово адаптується. Після 2022 року площі необроблюваних земель зросли до 5 %, але вже у 2023 році почався процес рекультивації, особливо у центральних регіонах. Це доводить, що навіть у надзвичайних умовах аграрний сектор демонструє просторову стійкість і здатність до відновлення, що є передумовою для його післявоєнної реконструкції.

Важливим аспектом впливу війни на аграрну систему є порушення балансу між сировинним виробництвом і внутрішньою переробкою. Аналіз показує, що, попри збереження певних обсягів експорту зернових, значна частина переробних підприємств зазнала серйозних втрат через руйнування інфраструктури, перебої з енергопостачанням і нестачу сировини [4, с. 209-215]. Це призвело до скорочення виробництва борошна, олії та готових харчових продуктів, а також до зниження доданої вартості в аграрному секторі. Дослідники цього питання наголошують, що відновлення переробної галузі потребує створення вертикально інтегрованих агрохолдингів і кооперативів, які поєднуюватимуть виробництво, переробку й логістику в єдину систему. Така модель дозволить підвищити ефективність і зменшити залежність від експорту сировини, що є особливо важливим у період післявоєнного відновлення.

Не менш суттєвим наслідком війни стало різке зростання цін на продукти харчування, що безпосередньо позначилося на добробуті населення. Як зазначають дослідники [28, с. 31-36], у 2022-2023 роках інфляційний тиск у продовольчому секторі досяг рівня, за якого вартість базових продуктів харчування зросла більш ніж на 40 %. Це призвело до зниження купівельної спроможності населення, особливо у сільській місцевості, де доходи традиційно нижчі. Держава була змушена розширити програми гуманітарної

допомоги та субсидування, а також запровадити тимчасові механізми регулювання цін на соціально важливі продукти. Участь міжнародних організацій, зокрема ООН, Червоного Хреста та Продовольчої програми, відіграла ключову роль у стабілізації внутрішнього ринку.

У глобальному вимірі війна спричинила масштабну продовольчу кризу, яка торкнулася десятків країн. Як свідчить аналіз даних [27, с. 283-286], блокада українських портів та обмеження експорту зерна спричинили дефіцит на ринках Африки та Близького Сходу, що призвело до зростання цін на пшеницю на понад 50 відсотки у першій половині 2023 року. Індекс продовольчих цін ФАО досяг рекордного рівня за останні десять років, а близько 350 мільйонів людей у світі опинилися на межі голоду. Таким чином, російсько-українська війна в Україні продемонструвала тісну взаємозалежність між національними аграрними системами та глобальними ринками, а також важливість продовольчої стабільності як складової міжнародної безпеки. Окрему увагу в аналітичних дослідженнях приділено питанню внутрішньої стійкості продовольчої системи. Зокрема Крилов Д. [14, с. 3-5] підкреслює, що внаслідок зниження виробництва, деградації інфраструктури та зменшення інвестиційної активності рівень продовольчої безпеки країни суттєво знизився. Водночас автор зауважує, що навіть за умов глибокої кризи фермерський сектор зберігає потенціал для відновлення, особливо за умови державної підтримки малих і середніх господарств. Наукове середовище одностайно підкреслює необхідність формування довгострокових державних програм, спрямованих на розвиток агротехнологій, модернізацію технічного парку та забезпечення страхування сільськогосподарських ризиків.

Вплив війни на продовольчу логістику має також гуманітарний вимір. У дослідженні [18] Мандровська О. зазначається, що руйнування транспортних шляхів і знищення складів призвели до порушення системи внутрішнього розподілу продовольства, особливо у прифронтових регіонах [18]. Мільйони людей опинилися в умовах продовольчої вразливості, а понад 9 мільйонів

українців потребували гуманітарної допомоги. Попри це, аграрний сектор продовжує функціонувати, а фермери, навіть перебуваючи в зоні ризику, не припиняють роботу, демонструючи приклад соціальної відповідальності та громадянської мужності.

Слід також зазначити, що українська аграрна галузь стала одним із ключових чинників збереження макроекономічної стабільності під час війни. За оцінками економістів, саме експорт агропродукції забезпечив близько третини валютних надходжень країни у 2023 році [2, с. 6; 59, с. 96]. Таким чином, аграрний сектор виконує не лише виробничу, а й фінансову функцію, стабілізуючи державний бюджет і підтримуючи торговельний баланс.

Міжнародна допомога відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки України. Програми Світового банку, ЄС і ФАО спрямовані на фінансування розмінування територій, відновлення іригаційних систем і розвиток експортної логістики. Водночас зростає роль приватного сектору та громадських ініціатив, які сприяють розвитку місцевих аграрних кластерів, цифровізації управління та навчання фермерів сучасним практикам сталого землеробства. Загалом війна прискорила перехід українського сільського господарства до нової фази розвитку. Якщо раніше воно орієнтувалося переважно на експорт сировини, то нині поступово формується курс на диверсифікацію виробництва, поглиблення переробки та збільшення внутрішнього споживання. Ця трансформація визначатиме напрям післявоєнної відбудови аграрної системи, орієнтованої на інноваційність, екологічну стійкість та інтеграцію до європейського продовольчого простору.

Вплив російсько-української війни на аграрне виробництво та продовольчу логістику України є системним і багатовимірним. Війна зруйнувала інфраструктуру, скоротила посівні площі, призвела до втрат техніки та обмеження експорту, але водночас виявила надзвичайну стійкість українського аграрного сектору. Сільське господарство стало не лише джерелом продовольства, а й стратегічним чинником економічного виживання держави. Воєнні події змусили країну перебудувати логістичні маршрути,

активізувати роботу дунайських портів і запровадити нові форми співпраці з міжнародними партнерами. У той же час внутрішній ринок зазнав тиску з боку інфляції, скорочення доходів населення й зниження економічної доступності продуктів. Проте впровадження програм гуманітарної допомоги, державної підтримки фермерів і розвиток альтернативної логістики дали змогу уникнути продовольчої катастрофи. Післявоєнна відбудова аграрного сектору має ґрунтуватися на модернізації технологій, відновленні переробної промисловості, переході до агроекологічних моделей виробництва та формуванні вертикально інтегрованих ланцюгів доданої вартості. Українське сільське господарство, незважаючи на колосальні втрати, зберігає свій потенціал як один із ключових гарантів глобальної продовольчої безпеки, а його відновлення стане фундаментом економічного зростання й міжнародної стабільності.

2.3. Реакція світових ринків та наслідки російсько-української війни для країн, що залежать від імпорту зерна

Незаконна російська агресія стала однією з наймасштабніших криз у світовій продовольчій системі ХХІ століття, викликавши безпрецедентну реакцію глобальних ринків зерна. Її наслідки проявилися у різкому зростанні цін, порушенні логістики, скороченні виробництва та перерозподілі торговельних потоків. В умовах високої взаємозалежності світового аграрного сектору цей конфлікт став каталізатором структурних змін, які визначатимуть географію продовольчих відносин на десятиліття вперед [62, с. 40-42].

Упродовж перших місяців після початку повномасштабного вторгнення світові ціни на зерно зросли рекордними темпами. Індекс продовольчих цін FAO у березні 2022 року сягнув історичного максимуму: 159,7 пунктів, що на 33% вище, ніж рік тому. Найбільше подорожчали пшениця на 45-50% та кукурудза, на 25-30 %, оскільки Україна та росія разом забезпечували третину світового експорту цих культур. Реакція ринку була миттєвою: на біржах Чикаго й Парижа ціни на пшеницю перевищили \$500 за тонну, а інвестори

почали масово переводити активи в аграрні ф'ючерси, підсилюючи спекулятивний тиск [32, с. 5-7].

Для країн, які залежать від імпорту зерна, особливо у Північній Африці, Близькому Сході та Південній Азії, це стало економічним шоком. Єгипет, Ліван, Ємен, Судан і Туніс, де понад 50 % зерна постачалося з Чорноморського регіону, зіткнулися з дефіцитом та інфляцією понад 30%. В окремих випадках, як у Лівані чи Ємені, підвищення цін спричинило нестачу хліба на внутрішньому ринку, а гуманітарні агентства змушені були терміново збільшувати обсяги продовольчої допомоги [35, с. 6-7]. У цих країнах продовольча безпека має соціально-політичний вимір, адже вартість хліба безпосередньо впливає на стабільність урядів і громадську довіру.

Паралельно війна викликала глибокі структурні зрушення у міжнародній торгівлі. Коли українські порти були заблоковані, постачання зерна переорієнтовувалися через сухопутні шляхи до Європейського Союзу, однак їхня пропускна здатність не перевищувала 15-20 % довоєнного експорту.

Це призвело до перерозподілу світових потоків, частина попиту була переправлена на США, Канаду, Австралію та Індію, але такі зміни спричинили додатковий тиск на ціни через вищу собівартість транспортування та обмежені запаси [53, с. 3-5]. Водночас країни-експортери з Латинської Америки та Південної Азії використали ситуацію для розширення ринків збуту, однак глобальна пропозиція все одно залишалася дефіцитною.

Стрімке зростання страхових премій на морські перевезення стало одним із найменш помітних, але значущих наслідків війни. Страхування суден та вантажів у Чорноморському регіоні подорожчало у кілька разів, що суттєво підвищило собівартість транспортування українського зерна. Багато міжнародних компаній тимчасово оголосили цю акваторію «зоною воєнного ризику», що призвело до зменшення кількості доступних суден та зривів окремих контрактів. Це посилювало ціновий тиск і збільшувало розрив між

світовими котируваннями та реальними контрактними цінами. Поглибився і феномен розриву між біржовими та фізичними ринками зерна.

Ціни на майбутні поставки товарів які були затвердженні на Чиказькій та європейських біржах зростали значно швидше, ніж реальні постачання до країн Африки та Південної Азії. У деяких випадках різниця між біржовою ціною й фізичною вартістю зерна сягала 25-40 %, що створювало додатковий фінансовий тягар для найбільш імпортерів. Таке розходження ускладнювало планування закупівель і поглиблювало проблему бюджетної нестабільності в уразливих державах. У відповідь на різку мінливість країни-імпортери почали змінювати політику закупівель. Якщо до війни більшість із них покладалися переважно на спотові контракти, то після початку кризи держави Північної Африки, Близького Сходу та Південної Азії почали активно переходити до довгострокових договорів із фіксованими обсягами та цінами. Єгипет, Алжир, Туреччина та Бангладеш диверсифікували закупівлі та розширили співпрацю з постачальниками з Латинської Америки та ЄС, намагаючись застрахуватися від повторення різких цінових коливань.

Поглиблення продовольчої кризи змусило багато країн скорочувати субсидії на хліб та інші базові продукти, адже бюджети не витримували навантаження. У Тунісі та Лівані програми субсидування були переглянуті, що призвело до зростання цін для кінцевих споживачів і посилення соціального напруження. У Судані та Ємені скорочення державних компенсацій поглибило продовольчу нестабільність і збільшило залежність від гуманітарної допомоги. Таким чином, війна спричинила не лише економічний, а й політичний ефект, вплинувши на здатність урядів підтримувати соціальну стабільність.

Ще однією характерною рисою постала різка зміна логістичних витрат усередині імпортозалежних країн. Оскільки довелося переорієнтуватися на більш віддалені ринки: Бразилію, Канаду та Австралію. Що призвело до того, що вартість транспортування зросла на 30-50 %, а строки доставлення збільшилися на кілька тижнів. У країнах із недостатньо розвиненою

внутрішньою інфраструктурою, таких як Чад чи Південний Судан, логістичні витрати подекуди перевищували власне вартість зерна, що робило продукт малодоступним для значних груп населення.

На тлі цих викликів держави почали розбудовувати національні продовольчі резерви та інвестувати в іноземні аграрні активи, прагнучи підвищити власну стійкість перед зовнішніми шоками. Саудівська Аравія та ОАЕ активізували проєкти в Судані й Ефіопії, Бангладеш та Пакистан – будівництво додаткових елеваторів та систем зберігання. Такий підхід демонструє усвідомлення структурних ризиків та прагнення до довгострокової диверсифікації джерел продовольства.

На світовому ринку зростає роль Бразилії, Аргентини та Австралії, які почали виконувати стабілізаційну функцію. Бразилія збільшила експорт кукурудзи, Аргентина – пшеничного борошна та соєвих продуктів, Австралія – пшениці до країн Азії. Хоча їхня продукція часто була дорожчою через логістичні витрати, альтернативи для багатьох імпортерів не існувало, що ще раз підтвердило вразливість системи до порушення поставок із Чорноморського регіону. Додатковим чинником нестабільності стали одночасні кліматичні потрясіння у ключових аграрних регіонах. Посухи в США, Індії та Європі 2022–2023 років зменшили врожаї, що у поєднанні з війною спричинило найнижчі за десятиліття глобальні запаси пшениці. Це посилює конкуренцію за доступне зерно, а країни з низькими доходами опинилися у ще складнішому становищі. На тлі дефіциту та високих цін у деяких регіонах активізувалася нелегальна торгівля зерном: з'явилися непрозорі канали перевезень, змішування зерна різного походження та уникнення митних процедур. Це ускладнило контроль за продовольчими потоками та створило додаткові економічні та безпекові ризики. Погіршення ситуації на ринку зернових негативно вплинуло на тваринницький сектор імпортозалежних країн. Зростання цін на корми призвело до скорочення поголів'я худоби та підвищення вартості м'ясної й молочної продукції. У низці

африканських країн ціни на м'ясо зросли від 40 до 60 %, що суттєво обмежило доступ населення до білкової їжі та поглибило ризики харчової недостатності.

Реакція світових ринків не обмежилася аграрним сектором. Збільшення вартості енергоносіїв і добрив створило ланцюговий ефект: ціни на аміак, калій та фосфати зросли на приблизно 70-100 відсотки, що підвищило витрати фермерів у країнах із низьким доходом і зменшило їхню конкурентоспроможність [48, с. 1504-1507]. Унаслідок цього виробництво зернових скоротилося навіть у державах, які раніше були самодостатніми. Війна також змінила поведінку інвесторів: на тлі невизначеності почалося накопичення товарних запасів і різке збільшення спекуляцій на ринках ф'ючерсів.

Одним із ключових наслідків стало зростання синхронності цінових коливань. За результатами дослідження, рівень одночасних змін цін на продовольство, енергію та добрива піднявся із 46 % до 78 %, що означає, що тепер будь-яке коливання на одному ринку автоматично впливає на інші [49, с. 781-785]. Це явище дістало назву «глобальної цінової інтеграції» і свідчить про посилення системної вразливості: навіть незначний шок у секторі енергетики або транспорту може призвести до дестабілізації продовольчих ринків у десятках країн.

Найбільш гострі наслідки відчули держави, що розвиваються, зокрема в Африці на південь від Сахари. За даними ООН, понад 25 африканських країн імпортують понад третину пшениці з України та росії. У таких умовах дефіцит зерна спричинив різке падіння купівельної спроможності населення: у Сомалі, Чаді, Еритреї та Ефіопії частка витрат на харчування перевищила 60% середнього доходу домогосподарства [60, с. 3-4]. Це загострило соціальну нерівність, спровокувало політичні протести та збільшило навантаження на міжнародні гуманітарні фонди.

Реакція міжнародної спільноти на продовольчу кризу була оперативною. Запуск Black Sea Grain Initiative у липні 2022 року під егідою ООН і Туреччини дозволив частково відновити експорт українського зерна через Чорне море. За

перший рік її дії вдалося вивезти понад 33 млн тонн зернових і продовольчих товарів, з яких 65 % було спрямовано до країн, що розвиваються [38]. Це дозволило знизити темпи інфляції продовольства та стабілізувати ціни на зерно на рівні 2021 року [54, с. 4-5]. Ініціатива мала не лише гуманітарне, а й економічне значення: вона зміцнила довіру до багатосторонніх торговельних механізмів та продемонструвала ефективність дипломатії в умовах конфлікту. Попри це, після виходу Росії з угоди у 2023 році ситуація знову загострилася: ціни на пшеницю зросли на 10-15 %, а ринки відреагували черговою хвилею спекуляцій. Часткову стабілізацію забезпечили «солідарні шляхи» ЄС, проте їхня ефективність була обмеженою, адже транспортування залізницею і річковими портами має високу собівартість і низьку пропускну спроможність [38; 54, с. 12-13]. Це підкреслило структурну залежність світу від українського експорту та вразливість продовольчої системи до воєнних ризиків.

У стратегічній перспективі війна змусила країни, залежні від імпорту зерна, переглянути підходи до продовольчої політики. Деякі держави, такі як Єгипет і Саудівська Аравія, почали інвестувати у створення власних резервів і розвиток аграрного виробництва в Африці, тоді як інші, зокрема Туніс та Йорданія посилили співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями для забезпечення продовольчої стабільності [37, с. 9-11]. Водночас зросла роль країн-експортерів Латинської Америки та Південно-Східної Азії, які почали відігравати дедалі помітнішу роль у світовій продовольчій архітектурі.

Таким чином, реакція світових ринків на російсько-українську війну продемонструвала, наскільки тісно переплетені аграрні, енергетичні та фінансові системи сучасного світу. Підвищення цін, скорочення пропозиції та дестабілізація логістики створили хвилю наслідків, яка найсильніше вдарила по країнах, що розвиваються. Цей конфлікт став своєрідним «лакмусовим папірцем» для перевірки стійкості глобальних ринків і показав, що продовольча безпека не може залишатися залежною від вузького кола експортерів.

Реакція світових ринків на російсько-українську війну стала

безпрецедентною за масштабами й наслідками. Війна порушила баланс глобальної торгівлі зерном, призвела до інфляційного вибуху та загострила соціальні проблеми в країнах, залежних від імпорту продовольства. Найбільш постраждали держави Африки, Близького Сходу та Південної Азії, де зростання цін безпосередньо вплинуло на рівень життя та політичну стабільність. Ініціативи на кшталт Black Sea Grain Initiative довели ефективність міжнародної координації, проте вони не усувають головної проблеми, а саме структурної концентрації експорту. Для зміцнення продовольчої безпеки необхідно розвивати диверсифіковані торгівельні маршрути, створювати регіональні запаси зерна й забезпечити рівний доступ до аграрних ресурсів, що дозволить зменшити залежність світових ринків від геополітичних ризиків.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи другий розділ, хочу зазначити, що зібрані дані дають підставу стверджувати, що до 2022 року Україна та росія формували ядро глобальної продовольчої архітектури, забезпечуючи понад чверть світового експорту пшениці та домінуючи на ринку соняшникової олії. Україна забезпечувала продовольчу безпеку сотням мільйонів людей в Азії, Африці та Близькому Сході, відігравши важливу роль у стабілізації світових ринків. Її експорт мав чіткий гуманітарний вимір, а аграрний сектор демонстрував високий рівень технологічної гнучкості та модернізації. З іншого боку, Росія використала свій аграрний і енергетичний потенціал для політичного впливу, поєднуючи торгівлю зерном з енергетичною дипломатією. Повномасштабне вторгнення певною мірою розкрило глобальні продовольчі ланцюги та структурну залежність світу від Чорноморського регіону.

Війна принесла згубні зміни у виробництво сільського господарства на всіх стадіях, від посіву до експорту. Через мінування понад 5 млн га земель стали непридатними, а значна частина посівних площ була або окупована, або зруйнована. У результаті втрати інфраструктури, нестачі пального,

руйнування складів, елеваторів та техніки в цілому ефективність виробництва знизилася, а продукція стала дорожчою. Логістична географія була змінена через блокаду чорноморських портів. Україна була змушена використовувати дорожші та менш ефективні сухопутні та дунайські маршрути, що призвело до підвищення логістичних витрат до 40% кінцевої ціни. Здатність аграрного сектору забезпечувати експорт й внутрішній ринок залишилася незмінною, попри значні руйнування. Модернізація, технологічний розвиток, розвиток перероблювання та інтеграція до європейських стандартів сталого виробництва саме це, є можливими перспективи післявоєнного відновлення.

Також важливим є те, що Індекс продовольчих цін FAO досяг історичного максимуму, а ціни на пшеницю зросли в середньому на 45-60 відсотків та приблизно на 30 відсотків на кукурудзу відповідно. Світові ринки продемонстрували безпрецедентно швидку та широку реакцію на війну. Залежність від українського та російського зерна досягла рекордної позначки, від 50 до 70 відсотка у країнах Південної Азії, Близького Сходу та Північної Африки. Для цих країн війна спричинила інфляцію, дефіцит та політичну нестабільність. Перерозподіл торгівельних потоків, логістичні збої, кліматичні потрясіння підвищили структурні ризики глобальної продовольчої системи. Хоча Чорноморська зернова ініціатива продемонструвала, наскільки важливо працювати пліч опліч з іншими країнами, її припинення підтвердило, що світ надмірно залежить від вузького кола експортерів. Війна спонукала імпортозалежні країни до диверсифікації постачальників, зростання запасів та переходу до довгострокових контрактів.

Згідно з другим розділом, війна між росією та Україною порушила баланс між виробництвом, логістикою та міжнародною торгівлею, що своєю чергою призвело до перелому глобальної продовольчої системи. У центрі системної кризи опинилися Україна та росія, які до 2022 року забезпечували стабільність світового зернового ринку. Всупереч катастрофічним втратам у виробництві та логістиці, Україна продовжує бути важливою частиною світової продовольчої безпеки. Водночас світ зіткнувся з різким зростанням

цін, дефіцитом та новими геоекономічними ризиками. Країни, які залежали від імпорту, були особливо постраждали. Війна показала, що сучасна продовольча система надзвичайно чутлива до геополітичних потрясінь. Єдиним гарантом її стійкості на зараз є всеосяжна необхідність диверсифікувати торгові шляхи, інвестувати у виробництво та посилити взаємодію у цьому ключі між міжнародними організаціями.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВРЕГОЛЮВАННЯ ТА МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ

3.1. Міжнародні ініціативи та програми продовольчої підтримки

Міжнародні ініціативи та програми продовольчої підтримки в умовах сучасної кризи виконують дві взаємопов'язані функції: швидку стабілізацію доступу до харчів у вразливих країнах та формування довгострокової стійкості продовольчих ланцюгів. Емпіричний досвід повномасштабної війни проти України показав, що ефективність таких ініціатив визначається не обсягом ресурсів сам по собі, а спроможністю поєднати такі гуманітарні інструменти: екстрена допомога, цільові програми харчування. Торгівельно-логістичні рішення: гуманітарні морські коридори, наземні «шляхи солідарності», страхування військових ризиків. Макрофінансову рамку цього питання: антиінфляційна координація, підтримка платіжного балансу імпортерів [51]; [32, с. 1-3]. У цьому сенсі продовольча підтримка це не своєрідне «роздавання зерна», а керована архітектура запобігання каскадному передаванню шоку від війни до домогосподарств у країнах-імпортерах.

Показовим прикладом кризової архітектури стала «Ініціатива щодо безпечного транспортування зерна через Чорне море». Вона спиралася на чіткі процедури інспекцій і спільний моніторинг судноплавства, що дозволило розморозити ключовий канал глобальної пропозиції в умовах активної фази війни. З практичного боку це означало відновлення регулярного постачання з трьох українських портів і цільове спрямування значної частини пшениці до країн, чия продовольча безпека найбільше залежить від імпорту, насамперед у Північній Африці та на Близькому Сході [38]; [66, с. 2-3].

Важливість цієї ініціативи полягала не лише в тоннажі, а у зниженні «премії ризику» в цінах: щойно з'явилася передбачувана логістика, ринки відреагували корекцією очікувань, що стримало подальшу інфляцію продовольства в уразливих державах [54, с. 1-3]; [32, с. 3-4].

Водночас Ініціатива виявила стратегічну вразливість «одно коридорного» підходу: припинення її дії миттєво повернуло ризики дефіциту та волатильності, підкресливши потребу в багатоканальних рішеннях. Сукупна відповідь включала наземні «шляхи солідарності» територією ЄС й розбудову дунайського логістичного кластера, що перерозподілило вантажопотоки, зменшило транзитні вузькі місця та дало змогу утримувати експортні обсяги навіть за обмеженого доступу до морських портів [45, с. 401-403]; [54, с. 4-6]. Моделювання контрфактних сценаріїв демонструє суттєву різницю між світом із координацією та без неї: за відсутності таких багатосторонніх рішень підвищення світових цін на пшеницю було б істотно більшим, а розриви імпорту в країнах MENA є глибшими та тривалішими [54, с. 4-9]; [66, с. 5-6].

Ключову роль у знятті гострого дефіциту відіграють гуманітарні інтервенції Всесвітньої продовольчої програми. Її інструментарій поєднання звичайних поставок та грошових трансфертів, таргетовані програми харчування для дітей та матерів, «food-for-assets та cash-for-work» що дозволяє швидко зменшувати гостру продовольчу небезпеку там, де ринок деформований конфліктом, втратою доходів і руйнуванням інфраструктури. Кейс Чаду показовий тим, що гуманітарні дії WFP органічно поєднувалися зі стійкими компонентами: одночасно з екстреною допомогою розгорталися заходи з підвищення спроможності громад витримувати потрясіння пов'язані з: агровиробничими практиками, водним господарством та локальними ринками [57, с. 13-19].

Такий дизайн перетворює своєрідне «пожежогасіння» на місток до розвитку, а не на нескінченну підтримку статус-кво. Важливо підкреслити, що продовольча дипломатія держав також стала нероздільним шаром цієї архітектури. Українська ініціатива Grain from Ukraine, що є прикладом консолідації донорських ресурсів під національним брендом із прозорою адресністю поставок до найбільш потребуючих країн Африки. На відміну від розпоршених проєктів, цей формат одночасно підтримував українських

виробників, через гарантований попит, й зменшував ризик голоду в країнах-імпортерах, вбудовуючись у глобальні гуманітарні потоки [45, с. 404-406]. З погляду системного ефекту, такі ініціативи закривають провали координації в моменти, коли приватний ринок гальмує через страхові чи політичні ризики.

Ще один вимір, політика уникнення дестабілізаційних практик. Аналітика міжнародних організацій фіксує високу «мультиплікативність» експортних заборон на зерно та добрива: локальна заборона через очікування і вторинні реакції здатна розкрутити глобальний ціновий маятник і поглибити дефіцит для найбільш вразливих імпортерів. Після початку війни кількість держав, що вдалися до експортних обмежень, різко зросла, охопивши значну частку світової торгівлі, це класичний приклад політики, що «лікує симптом», але погіршує хворобу системи [37, с. 6-9]; [32, с. 7-10]. Тому рекомендації зберігати прозорість потоків, утримуватися від спекулятивного накопичення приватних запасів і координувати вивільнення державних резервів, не факультативні, а базові умови ефективності гуманітарних і логістичних треків [37, с. 10-11]; [54, с. 8-11].

Ринки добрив та енергії які можна характеризувати як «приховані» драйвери продовольчих шоків. Удар по калійному та азотному сегментах, синхронізований із ціновими стрибками на газ, підсік продуктивність у країнах, що залежать від імпорту поживних речовин, і тим самим зсунув ризики дефіциту у часі, з «сьогодні» на «наступний сезон». Звідси важливість програм доступу до добрив, субсидії дрібним виробникам, кредитування закупівель та інвестицій у підвищення їх ефективності, які мають іти поруч із гуманітарними постачаннями. Без цих зв'язків система швидко повертається у кризовий стан з кожним новим кліматичним шоком [32, с. 1-3]; [37, с. 4-6]; [51].

Синергія описаних ініціатив показує: продовольча підтримка працює тоді, коли політичні та логістичні рішення утримують коридори відкритими та застрахованими альтернативами, гуманітарні програми швидко закривають прогалини споживання у найуразливіших груп, а макрофінансова і торгова

політика не створює нових «вузьких місць». Саме така композиція зменшує амплітуду цінових хвиль і скорочує розрив між потребою та фактичними постачаннями у країнах які знаходяться у зоні ризику [38]; [54, с. 1-6]; [57, с. 13-19]; [32, с. 9-11]; [66, с. 5-7]; [45, с. 401-406]; [51].

Система міжнародних ініціатив продовольчої підтримки базується на мережі глобальних агентств, що формують багаторівневу модель реагування від екстреної допомоги до довгострокового розвитку. Ключову роль у цій архітектурі відіграє Всесвітня продовольча програма (WFP), яка перетворилася з гуманітарної організації на стратегічного оператора глобальної безпеки харчування. Її місія полягає не лише у фізичному постачанні продовольства, а й у побудові локальних ланцюгів постачання, впровадженні механізмів моніторингу потреб та формуванні систем раннього попередження [57, с. 13-15].

Після 2022 року WFP значно розширила географію своїх інтервенцій, спрямовуючи допомогу передусім у країни Африки, Близького Сходу та Південної Азії, які найбільше постраждали від війни. Прикладом комплексної реакції є програма WFP у Чаді, що поєднувала екстрену роздачу продовольства з програмами грошової підтримки та створення громадських активів: зрошувальних систем, доріг, ринкової інфраструктури. Таке поєднання гуманітарних і розвиткових компонентів дозволяло одночасно зменшити рівень голоду і підвищити стійкість місцевих громад до майбутніх криз [57, с. 16-19]. У наукових оцінках цей підхід описується як адаптивне гуманітарне втручання, тобто інтервенція, що знижує потребу у майбутніх гуманітарних витратах.

Особливе значення мала взаємодія WFP з Україною, яка, попри воєнні дії, залишалася постачальником зерна для гуманітарних місій. Відновлення закупівель українського продовольства у 2023 році стало актом міжнародної солідарності: це підтримувало український аграрний сектор і водночас забезпечувало ефективне використання донорських коштів завдяки близькості джерела до ринків Африки [45, с. 407-408]. Таким чином, Україна поступово

трансформується з одержувача гуманітарної підтримки на активного партнера глобальної продовольчої системи.

Водночас світова спільнота нарощує нові інституційні механізми для координації реагування. Одним із найефективніших став G7 Global Alliance for Food Security платформа, що створена у 2022 році для узгодження дій донорів, фінансових інституцій і міжнародних агентств. Її метою стало запобігання дублюванню гуманітарних програм, спрощення доступу до фінансування та підвищення прозорості потоків допомоги. Завдяки цій мережі вдалося синхронізувати національні ініціативи, зокрема Grain from Ukraine та EU Solidarity Lanes, в єдину систему реагування, що поєднує фінансову, логістичну та технологічну підтримку [54, с. 8-9]; [45, с. 404-406].

Однією з найважливіших особливостей сучасних міжнародних ініціатив продовольчої підтримки є те, що вони функціонують не ізольовано, а у взаємодії різних напрямів, а саме: гуманітарного, торгівельно-логістичного, фінансового та аналітичного. Саме ця синергія дозволяє ефективно пом'якшувати наслідки продовольчих шоків і мінімізувати ризики повторення криз. В умовах війни проти України, яка спричинила найсерйозніше порушення глобальних ланцюгів постачання продовольства за останні десятиліття, значення взаємопов'язаності ініціатив вийшло на перший план.

З практичного погляду, гуманітарні операції Всесвітньої продовольчої програми (WFP) залежать від наявності функціональних логістичних маршрутів і транспортних коридорів. Саме тому такі програми, як «Чорноморська зернова ініціатива», стали не лише торговими, а й гуманітарними інструментами. Вони забезпечили фізичний доступ до продовольства для агентств ООН та партнерів, які здійснювали доставлення зерна у країни з високим рівнем ризику голоду [38]; [54, с. 3-5]; [66, с. 4-6]. За даними звітів ООН, понад 60 % зерна, вивезеного в межах цієї ініціативи, спрямовувалося у держави Африки та Південної Азії, що перебували у категорії продовольчої нестабільності. Водночас ці операції мали макроекономічний ефект є стабілізація цін на зернові на світових біржах

дозволила уникнути, ланцюгової реакції, інфляції у країнах, де продовольчі витрати становлять понад половину бюджету домогосподарств [45, с. 397-398].

Своєю чергою, діяльність WFP створювала попит на українське зерно, що забезпечувало обігові кошти для українських фермерів і підтримувало роботу елеваторів та логістичних компаній навіть у критичних умовах. Таким чином, гуманітарна активність і торгівля утворили замкнутий цикл взаємної підтримки, коли українська продукція допомагає світові боротися з голодом, а міжнародні закупівлі підтримують аграрну економіку України [45, с. 407–408]; [57, с. 17-18].

Ініціатива «Grain from Ukraine» посилила цей ефект, адже стала моделлю співпраці між державами-донорами та приватним сектором. Вона продемонструвала, що гуманітарна допомога може водночас бути елементом національної продовольчої політики, сприяти економічній активності та зміцнювати дипломатичні зв'язки. У межах цієї ініціативи постачання зерна відбувалося не хаотично, а за принципом «цільової адресності», коли ресурси спрямовувалися до найбільш уразливих країн такі як: Ефіопії, Сомалі, Кенії, Ємену та Судану. Такий підхід підвищував ефективність використання донорських коштів і зміцнював імідж України як держави, що робить внесок у глобальну продовольчу стабільність [45, с. 404-406].

Окрім цього, міжнародні логістичні платформи, зокрема «шляхи солідарності» ЄС, створили новий рівень інтеграції між гуманітарними програмами та транспортною інфраструктурою. Завдяки узгодженим рішенням Єврокомісії, наданню фінансування на розбудову залізничних переходів та портових потужностей у Румунії, Польщі й Угорщині, Україна отримала можливість переорієнтувати значну частину експорту, зберігаючи потоки зерна для міжнародних місій і торгових партнерів [54, с. 4-7]. Це стало вирішальним чинником у зменшенні глобальної напруги на ринках, оскільки забезпечило постачання зерна навіть у періоди, коли морські шляхи були заблоковані.

Не менш важливою компонентою стало залучення міжнародних фінансових інституцій до страхування ризиків та підтримки торгових маршрутів. Програми Світового банку і Міжнародної фінансової корпорації (IFC) забезпечували доступ до короткострокових кредитних ліній для компаній, що займаються транспортуванням зерна, а також фінансували створення резервів для компенсації воєнних ризиків судноплавства. Завдяки цим механізмам експортні операції залишалися економічно доцільними, а приватний сектор є залученим у продовольчу логістику [51].

Таким чином, міжнародні гуманітарні ініціативи не лише рятують життя, але й формують умови для стабільної роботи ринків. Це є прикладом системної гуманітарної взаємодії, коли допомога виходить за рамки короткочасного реагування і перетворюється на інструмент підтримки економічної стійкості. Як показує аналіз динаміки після 2022 року, там, де гуманітарні й логістичні дії діяли скоординовано, у межах програм ООН, ЄС та G7, рівень дефіциту продовольства зростав у 2-3 рази повільніше, ніж у країнах, не залучених до таких механізмів [32, с. 7-10]; [37, с. 6-9]; [54, с. 8-11].

До того, досвід України сприяв появі концепції «продовольчої дипломатії» інструменту, що поєднує гуманітарні ініціативи з зовнішньополітичними пріоритетами. Українська держава та її партнери використали постачання зерна як засіб зміцнення міжнародної солідарності, створення альянсів із країнами Глобального Півдня і підвищення власного авторитету в системі ООН. Таке позиціонування дозволило переосмислити гуманітарну допомогу не як односторонній акт щедрості, а як взаємовигідний механізм спільної безпеки, коли допомагаючи іншим, держава одночасно зміцнює свої стратегічні позиції [45, с. 409-411].

Розвиток міжнародних ініціатив у сфері продовольчої підтримки після 2022 року демонструє поступову регіоналізацію механізмів допомоги. Глобальні структури, такі як ООН, WFP чи FAO, залишаються координаційними центрами, але все більшу роль відіграють регіональні об'єднання, які здатні оперативніше реагувати на локальні потреби,

враховуючи особливості клімату, інфраструктури та політичних відносин. Такий підхід не лише розвантажує глобальні інститути, але й сприяє формуванню горизонтальних партнерств між країнами, які перебувають у схожих умовах ризику [32, с. 9-11]; [37, с. 10-11].

Одним із ключових прикладів є Африканський союз, який став важливим регіональним актором у сфері продовольчої безпеки. У відповідь на кризу, спровоковану війною проти України, АС активізував програму African Emergency Food Production Facility, створену спільно з Африканським банком розвитку (AfDB). Її метою стало забезпечення дрібних фермерів насінням, добривами та фінансуванням для збереження виробництва у країнах, які найбільше постраждали від зростання цін на імпортовані аграрні ресурси. За короткий період програма охопила понад 20 держав і стала прикладом того, як регіональні інституції здатні мобілізувати ресурси швидше, ніж великі міжнародні донори [32, с. 3-6].

Африканський союз також виступив партнером у реалізації глобальних ініціатив. Зокрема, у рамках Global Alliance for Food Security, який координується G7. Через механізми АС до країн-членів спрямовуються як гуманітарні вантажі, так і інвестиції в розвиток локальних агропромислових ланцюгів. Ця модель ілюструє важливий принцип певного поєднання короткострокового реагування з довгостроковими стратегіями продовольчої самодостатності, що поступово змінює логіку допомоги в регіоні від «зовнішньої підтримки» до «внутрішнього зміцнення потенціалу» [57, с. 18-19].

Не менш показовою є роль Ліги арабських держав, для якої продовольча безпека має стратегічний характер через залежність більшості її країн від імпорту зерна, переважно українського та російського. Після 2022 року в межах (AOAD) активізовано Arab Food Security Initiative, спрямовану на розвиток регіональних резервів зерна, створення спільної системи раннього попередження про дефіцит та узгодження політики субсидій на продовольство. Вперше в історії регіону розпочалася робота над формуванням

Arab Grain Reserve, що має на меті акумулювати стратегічні запаси пшениці в координації з WFP та FAO [37, с. 6-9].

У Азії важливу роль відіграє ASEAN та її програма ASEAN Plus Three Emergency Rice Reserve (APTERR), яка після 2022 року стала прикладом ефективного регіонального буфера продовольчої безпеки. Вона забезпечила постачання рису під час криз і стабілізувала цінову ситуацію на внутрішніх ринках країн регіону [32, с. 7-9]; [54, с. 9-11]. Європейський Союз трансформував власну політику продовольчої допомоги, змістивши акцент із класичних гуманітарних постачань на партнерство для розвитку агросекторів країн-сусідів. Через програму Farm to Fork Global Gateway ЄС фінансує модернізацію аграрної інфраструктури, цифровізацію ринків і кліматичну адаптацію [45, с. 401-403].

Кооперативність між цими регіональними форматами створює мозаїчну, але гнучку архітектуру продовольчої підтримки, де локальні рішення доповнюють глобальні. Кожен регіон розробляє власні пріоритети: Африка підвищення продуктивності фермерів, Близький Схід створення резервів, Азія стабілізацію торгівлі рисом, а Європа логістичну інтеграцію. Разом ці вектори формують нову багаторівневу систему, у якій Україна виступає структуроутворюючим вузлом глобальних потоків зерна [45, с. 409-411]; [38]. Координація між цими структурами забезпечується системою інституційної взаємодії. На глобальному рівні це FAO, WFP, IFAD, IMF і Світовий банк, які об'єднують аналітичну, фінансову та гуманітарні компоненти. FAO надає прогнози та стандарти для адаптації продовольчих систем, WFP забезпечує безпосереднє постачання, а фінансові інституції створюють гнучкі механізми підтримки платіжного балансу держав-імпортерів [57, с. 13-18]; [51]. Завдяки цьому формується нова парадигма управління від реагування на кризу до управління ризиками, що дозволяє діяти на випередження.

Україна у цій архітектурі є не лише постачальником, а й активним учасником продовольчої дипломатії. Її досвід Grain from Ukraine, участь у Black Sea Initiative та гуманітарних місіях WFP демонструє, як національна

ініціатива може стати частиною глобальної стратегії продовольчої безпеки [45, с. 409-411]. Це сприяє утвердженню нової парадигми продовольчої дипломатії, що поєднує гуманітарні дії з економічними та політичними цілями, формуючи нову етику міжнародної солідарності. Оцінюючи результати міжнародних програм, можна зробити висновок, що світова спільнота продемонструвала безпрецедентну мобілізацію ресурсів у відповідь на виклики глобальної продовольчої кризи. Проте, попри успіхи, система залишається вразливою до геополітичних та кліматичних ризиків. Її подальше вдосконалення потребує розширення фінансової бази, підвищення прозорості та інтеграції між регіональними та глобальними структурами [57, с. 14-18]; [51]; [37, с. 10-11].

Таким чином, сучасна архітектура міжнародних ініціатив і програм продовольчої підтримки стає центральним інструментом забезпечення глобальної безпеки. Вона ґрунтується на принципах партнерства, взаємної відповідальності та відкритості, перетворюючи гуманітарну допомогу на частину сталого розвитку. Український досвід і міжнародна взаємодія показують, що лише через координацію, гнучкість і стратегічне бачення можливо побудувати нову, стійку та справедливу продовольчу систему, здатну протистояти майбутнім кризам [45, с. 409-411]; [51]; [32, с. 9-11].

3.2. Потенціал України у відновленні та диверсифікації аграрного експорту

Україна традиційно посідає одне з провідних місць у системі світового аграрного виробництва, формуючи вагомую частину глобальних продовольчих потоків. До початку повномасштабної війни аграрний сектор забезпечував близько 40 відсотка експортних надходжень і був головним джерелом валютних ресурсів держави. Під впливом повномасштабної воєнної агресії російської федерації у 2022 році відбулася глибока трансформація аграрного експорту, яка супроводжувалася блокадою морських портів, руйнуванням логістичної інфраструктури, зниженням виробничих потужностей і втратами

частини ринків збуту. Водночас ці події стали каталізатором формування нової моделі аграрної політики, спрямованої на зміцнення економічної стійкості, технологічне оновлення та диверсифікацію експортних напрямів [8, с. 140-141; 16, с. 164-165].

Потенціал України у відновленні аграрного експорту ґрунтується на унікальному поєднанні природних, економічних і географічних факторів. Україна володіє близько третини світових чорноземів, має сприятливий клімат, розвинену систему аграрного виробництва та високий рівень агротехнологічної компетентності кадрів. Ці передумови створюють базу для відновлення виробничих потужностей і розширення експортної присутності країни на міжнародних ринках навіть у післявоєнний період [30, с. 101-102; 25, с. 73-74].

До війни український аграрний експорт характеризувався високою концентрацією сировинних товарів. Основну його частку становили зернові культури: кукурудза, пшениця, ячмінь та олійні: соняшник, ріпак, соя та продукти перероблювання. Така структура забезпечувала значні валютні надходження, однак робила економіку вразливою до зовнішніх шоків, коливань цін та порушення транспортних шляхів [63, с. 48-49]. Повномасштабна війна оголила ці вразливості, адже понад 80 % експорту здійснювалося морськими маршрутами, які виявилися заблокованими. У результаті Україна втратила понад третину експортних доходів, а частка сировинних товарів у загальному обсязі постачання зросла ще більше через неможливість експортувати продукцію глибокого перероблення [8, с. 143; 12, с. 213].

Попри це, українські аграрії продемонстрували здатність до швидкої адаптації. Вже у період 2022-2023 роках Україна почала відновлювати логістичні маршрути, використовуючи потенціал західних регіонів та дунайських портів: Рені, Ізмаїл, Кілію. Обсяг перевалки вантажів у цих портах зріс утричі, що дозволило частково компенсувати втрату чорноморських шляхів [11, с. 421-423]. У цьому контексті особливо вагомим стало створення

альтернативних «шляхів солідарності» за підтримки ЄС, завдяки яким Україна змогла зберегти стабільність постачання зерна на зовнішні ринки та запобігти посиленню глобальної продовольчої кризи [2, с. 954-955].

Водночас у межах післявоєнного відновлення дедалі більшої актуальності набуває питання трансформації експортної моделі. Як наголошують Prokora I. та Rykovska O., сировинна орієнтація українського експорту повинна поступитися місцем інноваційно-вартісній моделі, що базується на розвитку внутрішнього перероблення, диверсифікації ринків та екологічній модернізації виробництва [59, с. 94-96]. Розвиток потужностей із глибокого перероблення пшениці, кукурудзи, сої, ячменю та ріпаку здатен забезпечити збільшення доданої вартості до 28 % у структурі виробництва, створення тисяч нових робочих місць і зростання ВВП на 5% щороку [59, с. 95]. Таким чином, технологічна модернізація стає ключем до якісної зміни аграрного експорту, від кількісного нарощування до якісного переосмислення його структури.

Варто зазначити, що важливу роль у відновленні аграрного потенціалу відіграють малі та середні виробники, які забезпечують продовольчу стабільність на регіональному рівні. Саме фермерські господарства, на думку багатьох дослідників, стали фундаментом стійкості українського агросектору в умовах війни, оскільки зберегли внутрішнє виробництво та виконували соціально-економічну функцію забезпечення населення продовольством [59, с. 96; 13, с. 7].

Розширення земельного банку фермерів, розвиток кооперації, пільгове кредитування та державна підтримка локальних переробних підприємств є критичними чинниками для посилення експортного потенціалу. Це не лише сприяє економічній децентралізації, але й формує підґрунтя для диверсифікації українського експорту, як за видами продукції, так і за географією ринків збуту [25, с. 77-78]. Таким чином, перший етап відновлення експортного потенціалу України пов'язаний не лише з фізичним відновленням інфраструктури, а й зі структурним переосмисленням самої моделі розвитку

аграрного сектору. В умовах воєнних та післявоєнних викликів формується нова парадигма, у центрі якої є технологічне оновлення, підтримка малого бізнесу, екологізація виробництва та орієнтація на довгострокову інтеграцію до європейського продовольчого простору.

Одним із ключових векторів зміцнення аграрного експорту України виступає диверсифікація ринків збуту та товарної структури постачання. Якщо до 2022 року понад 50 % експорту припадало на країни Азії та Африки, а ЄС займав другорядне місце, то вже у 2023-2024 роках відбулося зміщення вектора до європейського простору. Як зазначає Кошовий, саме євроінтеграційний курс створює нові інституційні можливості для модернізації аграрного ринку, оскільки гармонізація стандартів, сертифікаційних процедур і фітосанітарного контролю з нормами ЄС дозволяє Україні розширювати доступ до внутрішнього ринку Союзу [13, с. 6-7]. Розвиток експорту до країн ЄС стимулює появу конкурентного середовища, формує вимоги до якості та безпечності продукції, що у підсумку підвищує технологічний рівень усього агросектору.

Поступова переорієнтація аграрної торгівлі на ринки Європейського Союзу супроводжується структурними зрушеннями у виробництві. Замість орієнтації на масові постачання сировини формується новий тип експортної моделі такі як: цінно-доданої, зорієнтованої на перероблення, екологічну сертифікацію та технологічну модернізацію [59, с. 95-96; 30, с. 107]. Ця тенденція, на думку Томашука І. та Борболюка Є., є ключовою умовою сталого розвитку аграрного експорту в умовах післявоєнної економіки. Виробництво біопродуктів, органічного насіння, готових харчових товарів та напівфабрикатів не лише підвищує експортну вартість, але й сприяє формуванню національних брендів, що здатні конкурувати на ринках ЄС і Близького Сходу [30, с. 106-108].

Поряд із диверсифікацією ринків надзвичайного значення набуває реформування логістичної системи. Як зазначає Коваленко, саме логістика є системо утворюючим чинником у процесі відновлення експорту. Після

блокади чорноморських портів Україна розвинула мережу альтернативних шляхів – залізничних, автомобільних і річкових – що дозволило зберегти основні експортні потоки [11, с. 423-425]. Особливу роль у цьому процесі відіграють дунайські порти Рені, Ізмаїл та Усть-Дунайськ, вантажообіг яких зріс більш ніж утричі порівняно з довоєнним періодом [12, с. 217]. Водночас необхідність масштабної модернізації цих портів, збільшення пропускної здатності залізничних переходів та цифровізації митного оформлення залишається пріоритетним завданням для державної політики.

Дослідники відзначають, що мультимодальна логістика має стати основою нової стратегії експорту, інтегруючи морський, річковий, залізничний і автомобільний транспорт в єдину інфраструктурну систему [11, с. 426; 12, с. 218]. Її розвиток можливий через державно-приватне партнерство, міжнародні грантові програми та інвестиційні механізми ЄС. Створення «зелених коридорів» та цифрових платформ моніторингу перевезень сприятиме зменшенню логістичних витрат, які нині становлять до 40 % собівартості української агропродукції [12, с. 217]. Цифровізація логістики, а саме: шлях до прозорості, швидкого обігу інформації та підвищення ефективності торгівлі, особливо в умовах воєнних ризиків і обмеженої інфраструктури.

Важливою частиною стратегії відновлення аграрного експорту є екологізація та інноваційність виробництва. На думку Бобечко А., сучасна модель аграрного розвитку України має базуватися на принципах «зеленої економіки» та переходу до сталих технологій [2, с. 954-956]. Це передбачає використання екологічних добрив, біопалива, енергоощадних технологій, а також стимулювання органічного землеробства. У довгостроковій перспективі такі підходи дадуть можливість інтегруватися у систему європейської аграрної політики «Green Deal», яка надає пріоритет екологічно сертифікованим товарам і створює конкурентні переваги для виробників, орієнтованих на сталий розвиток [2, с. 956-957]. Наростаюча роль інновацій підтверджується й у роботах Горбачьов М., який підкреслює, що саме технологічне оновлення,

цифрове управління виробничими процесами, автоматизація, штучний інтелект і big data-аналітика стають рушійними силами підвищення ефективності аграрного експорту [8, с. 145-146]. Впровадження таких інструментів дозволяє не лише зменшити собівартість продукції, а й прогнозувати ринкові тенденції, оптимізувати логістику та забезпечити прозорий контроль за ланцюгами постачання. У результаті створюється інтегрована експортна екосистема, у якій поєднуються технологічні, екологічні та інституційні чинники.

Окремий напрям відновлення експортного потенціалу становить підтримка галузевої диверсифікації. Зокрема, розвиток овочевого сектору, садівництва та перероблювання. Семенда О. та Корман І. відзначають, що навіть попри втрати виробничих потужностей і зростання логістичних витрат, український ринок овочів має значний потенціал до експорту шляхом адаптації виробників і зростання внутрішнього попиту [25, с. 75-77]. SWOT- та PEST-аналізи показують, що головними передумовами його відновлення є сприятливі кліматичні умови, наявність кваліфікованих кадрів, потенціал розвитку органічного виробництва та державна підтримка [25, с. 78-79]. Поступова регіональна переорієнтація виробництва із зони бойових дій у центральні та західні області забезпечує стійкість ланцюгів постачання та сприяє формуванню нових аграрних кластерів.

Отже, диверсифікація українського аграрного експорту має багатовимірний характер: вона охоплює розширення географії торгівлі, зміщення акцентів із сировинних на перероблені товари, розвиток інфраструктури, цифровізацію логістики та екологізацію виробництва. Ці напрями, у поєднанні з євроінтеграційним курсом і міжнародною підтримкою, створюють основу для нової парадигми аграрного експорту України є більш гнучкої, технологічної та орієнтованої на стійкість. Вона дозволить не лише відновити довоєнні обсяги постачання, а й перетворити Україну на стратегічного гравця світової продовольчої системи, який забезпечує баланс між економічною ефективністю, екологічною відповідальністю та соціальною

стабільністю [16, с. 173-174; 30, с. 108].

В умовах післявоєнного відновлення ключовим завданням української аграрної політики стає не лише повернення втрачених обсягів експорту, а й формування якісно нової моделі зовнішньоекономічної взаємодії. Як підкреслює Лотиш, навіть за надзвичайно складних умов війни Україна зберегла статус одного з провідних експортерів зернових культур, забезпечивши понад 14 % світового ринку пшениці [16, с. 165-166]. Цей факт свідчить про високу стійкість аграрного сектору, його здатність підтримувати виробництво та постачання навіть за умов обмеженої інфраструктури. Саме це створює підґрунтя для майбутньої модернізації, від відновлення виробничого потенціалу до посилення його структурної ефективності.

У новій економічній парадигмі аграрний експорт України розглядається не просто як джерело валютних надходжень, а як інструмент формування продовольчої безпеки та політичної суб'єктності держави. Експорт зерна, олії, бобових і продукції перероблення набуває стратегічного значення, адже Україна є одним із небагатьох постачальників, спроможних забезпечувати стабільність світових ринків у період геополітичної нестабільності [8, с. 143; 16, с. 169]. У цьому контексті ініціативи на кшталт «зернового коридору» та «шляхів солідарності» ЄС виступають не лише логістичними проєктами, а й компонентом нової архітектури продовольчої дипломатії, що зміцнює міжнародний імідж України як відповідального постачальника продовольства.

Дослідники цього питання майже одногосно вказують, що майбутнє українського аграрного експорту неможливе без інституційної трансформації. Необхідним є створення гнучкої системи державної підтримки, орієнтованої на експортне перероблювання, залучення інвестицій і розвиток кооперації [59, с. 95-96; 30, с. 106]. Ефективне поєднання публічних і приватних механізмів фінансування: через грантові програми ЄС, кредити міжнародних фінансових інституцій ЄБРР, Світовий банк та цільові фонди відновлення, що дозволить забезпечити стабільність виробничих процесів і спрямувати ресурси на модернізацію інфраструктури.

У стратегічній перспективі важливим напрямом стає інтеграція України в європейські продовольчі ланцюги. Імплементация положень Спільної аграрної політики ЄС, що створює можливості для гармонізації нормативних стандартів, підтримки малих виробників, розширення екологічної сертифікації та запровадження інноваційних технологій у виробництво [13, с. 6-7; 2, с. 954-956]. Відповідно, Україна має поступово переходити до моделі, де пріоритетом є якість, сталість і технологічна інноваційність, а не лише кількісні показники експорту. Цей підхід відповідає загальноєвропейським цілям «зеленого курсу» та сталого агровиробництва.

Особливу роль у цьому процесі відіграє розвиток людського капіталу – аграрної освіти, наукових досліджень і дорадчих систем. Висококваліфіковані фахівці з цифрового агроменеджменту, логістики, маркетингу та біотехнологій є рушійною силою трансформації сільського господарства у високотехнологічну сферу. Як зазначає Горбачьов, запровадження цифрових рішень у виробництві та експорті агропродукції створює ефект мультиплікації, підвищуючи ефективність усіх ланок аграрного ланцюга, від ферми до міжнародного трейдингу [8, с. 145].

Не менш важливим аспектом відновлення експортного потенціалу є територіальна диверсифікація виробництва. Втрата частини східних і південних регіонів, які були традиційними центрами аграрного виробництва, спонукає до активізації західних і центральних областей. Як відзначають Семенда О. та Корман І., саме регіональна переорієнтація овочівництва, розвиток тепличних господарств і перехід до органічних технологій дозволяють сформувавши нову карту виробництва, орієнтовану на внутрішню стійкість і зовнішню гнучкість [25, с. 75-77]. Таке перерозподілення виробничих ресурсів формує більш збалансовану модель аграрного розвитку, здатну протистояти майбутнім кризам.

Загалом, потенціал України у відновленні та диверсифікації аграрного експорту визначається триєдиною логікою розвитку, що поєднує економічний, екологічний та інституційний виміри. Економічний аспект полягає у

технологічній модернізації виробництва, розширенні переробних потужностей та освоєнні нових зовнішніх ринків, що забезпечує зростання доданої вартості в аграрному секторі та підвищує його конкурентоспроможність. Екологічний вимір пов'язаний із поступовою інтеграцією України до європейських стандартів сталого виробництва, впровадженням екологічно безпечних технологій, органічного землеробства та принципів «зеленої економіки». інституційний компонент проявляється у формуванні прозорих, децентралізованих та цифрових механізмів управління, які забезпечують ефективну координацію державної політики, взаємодію між урядовими структурами, бізнесом і міжнародними партнерами, створюючи тим самим стабільне середовище для розвитку аграрного експорту. У сукупності ці процеси формують основу нової моделі українського аграрного експорту, яка поступово переходить від ресурсно-залежної парадигми до високотехнологічної, інноваційної та екологічно відповідальної. Вона передбачає не лише повернення до довоєнних обсягів, а й створення глибшої системи міжнародної співпраці, у якій Україна виступає не просто експортером сировини, а активним учасником світових ланцюгів продовольчої доданої вартості [30, с. 108; 2, с. 957].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що майбутній розвиток українського аграрного експорту залежить від ефективного поєднання стратегічного бачення держави, міжнародної підтримки та інноваційного потенціалу приватного сектору. Саме синергія цих елементів здатна перетворити аграрну сферу на ключовий драйвер економічного зростання, забезпечити інтеграцію у глобальну продовольчу систему та зміцнити роль України як одного з центральних гарантів світової продовольчої безпеки.

3.3. Перспективи сталого розвитку сільського господарства України та роль міжнародної співпраці у зміцненні глобальної продовольчої безпеки

Сталий розвиток сільського господарства є фундаментальною категорією сучасної аграрної політики, що інтегрує економічні, соціальні та

екологічні виміри розвитку суспільства. Його сутність полягає у забезпеченні довгострокової продовольчої безпеки, збереженні природних ресурсів і підтриманні конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах глобальних викликів. Як підкреслюють Prokora I., Rykovska O. та ін. [59, с. 91-92], відновлення аграрної економіки України після війни не може обмежуватись лише фізичним відновленням виробничих потужностей. Його стратегічна мета полягає у впровадженні принципів сталого розвитку, які поєднують економічну ефективність, екологічну відповідальність та соціальну справедливість. Це означає, що майбутня модель українського агросектору має ґрунтуватися не на екстенсивному використанні ресурсів, а на інноваційно-екологічних рішеннях, орієнтованих на стійке зростання.

Сталий розвиток у сільському господарстві передбачає глибоку агроекологічну трансформацію, що поєднує збереження біорізноманіття, ефективне використання енергії, раціональне землекористування та підтримку місцевих фермерських спільнот. Саме інтеграція агроекологічних практик у національні стратегії розвитку є ключовим чинником стійкості продовольчих систем у країнах, що розвиваються [65, с. 4-5]. Такі практики дозволяють країнам мінімізувати залежність від синтетичних добрив та пестицидів, скоротити антропогенне навантаження на екосистеми та зміцнити локальні ланцюги постачання. Дослідники наголошують, що агроекологія: це не лише технологічний, а й соціальний процес, спрямований на підвищення ролі фермерів як суб'єктів управління природними ресурсами.

У цьому контексті надзвичайно важливою є адаптація принципів сталого розвитку до європейських стратегічних документів. Як зазначають Voix-Fayos C. та de Vente J. [40, с. 4-6], у межах реалізації Європейського зеленого курсу аграрний сектор розглядається як ключовий елемент досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Сільське господарство ЄС, за концепцією цих авторів, має забезпечувати не лише продовольчу функцію, а й виконувати екосистемні функції: підтримку родючості ґрунтів, збереження водних ресурсів, скорочення викидів парникових газів. Для України, яка інтегрується

у європейський простір, важливою є не стільки пряма імплементація європейських стандартів, скільки адаптація їх до національних умов зі збереженням соціальної стабільності в аграрних регіонах. Узагальнюючи підходи вітчизняних та закордонних дослідників, можна констатувати, що сталий розвиток сільського господарства є не лише економічною стратегією, а й ідеологією довгострокової рівноваги між природою, економікою та суспільством. У роботах українських учених, зокрема Рибак Я. [25, с. 260-262], акцент робиться на необхідності переходу до глибшого перероблення аграрної сировини, розвитку енергоефективних технологій і формуванні доданої вартості всередині країни. Такий підхід поєднує економічну вигоду з екологічною стабільністю, оскільки переробна промисловість знижує втрати продукції, зменшує викиди і забезпечує робочі місця у сільській місцевості.

Важливо також враховувати, що сталий розвиток неможливий без ефективного інституційного супроводу. Як зазначає Петриченко В. та ін. [23, с. 261-262], успішна аграрна трансформація потребує модернізації системи управління продовольчою безпекою, створення єдиної системи моніторингу продовольчих ризиків, а також посилення координації між центральною владою, місцевими органами та міжнародними партнерами. У цьому сенсі сталий розвиток розглядається як результат узгоджених дій держави, бізнесу, громадянського суспільства та наукової спільноти, об'єднаних спільною метою є забезпечення стабільності агросфери у довгостроковій перспективі.

Таким чином, концепція сталого розвитку сільського господарства в Україні ґрунтується на системному поєднанні трьох взаємопов'язаних компонентів: економічного, спрямованого на підвищення ефективності та конкурентоспроможності виробництва; екологічного, орієнтованого на збереження природних ресурсів і зменшення впливу на довкілля; соціального, пов'язаного з розвитком сільських громад, підвищенням добробуту фермерів і розширенням доступу до ресурсів. Саме така триєдина модель формує основу аграрної політики нового покоління, у центрі якої є людина, екосистема та стійкість як базові критерії оцінки успішності розвитку [23, с. 263-264]

Сучасний стан сільського господарства України визначається поєднанням глибоких внутрішніх трансформацій і зовнішніх викликів, спричинених війною, економічною нестабільністю та зміною глобальної архітектури продовольчої безпеки. Попри значні втрати виробничого потенціалу, аграрна галузь залишається одним із системоутворювальних секторів національної економіки, що забезпечує основу експорту, формує валютні надходження та підтримує соціальну стабільність у сільських регіонах. На думку Рибак Я. [25, с. 259-260], війна призвела до глибоких структурних змін у продовольчій системі України: руйнування аграрної інфраструктури, падіння обсягів перероблювання та посилення сировинної орієнтації експорту, що спричинило втрати валового внутрішнього продукту. Водночас цей кризовий період відкрив можливість для переосмислення аграрної політики в напрямі сталості, інноваційності та екологізації. Важливим орієнтиром подальшого розвитку є зміна стратегічної моделі сільського господарства: від екстенсивного виробництва сировини до моделі глибокого перероблення та створення продукції з високою доданою вартістю. Як зазначає Рибак Я. [25, с. 261-262], така трансформація повинна базуватися на інвестиціях у технології перероблювання, підвищенні ефективності агропромислових підприємств, розширенні внутрішнього споживання та диверсифікації експортних напрямів. Подібну позицію підтримують Петриченко В. та співавтори [23, с. 261-262], наголошуючи на необхідності поєднання економічної модернізації з екологічною відповідальністю. Автори вважають, що сталий розвиток неможливий без переходу до циркулярної економіки, оптимізації використання енергетичних ресурсів і відновлення родючості ґрунтів.

Одним із ключових факторів підвищення ефективності аграрного сектору виступає цифровізація сільського господарства. Згідно з матеріалами дослідників [36, с. 4-5], цифрові технології, системи точного землеробства та автоматизовані платформи моніторингу сприяють не лише підвищенню врожайності, а й зменшенню витрат водних і енергетичних ресурсів,

покращенню управління ґрунтовими екосистемами. Вони створюють нові можливості для обробки даних, прогнозування ризиків і підвищення прозорості виробничих процесів. Впровадження таких технологій, за висновками дослідників, є одним із ключових елементів формування стійкості агросектору в умовах кліматичних змін і воєнних загроз.

Не менш важливим аспектом є розвиток екологічно збалансованих технологій і гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами сталого виробництва. Як наголошують Voix-Fayos C. та de Vente J. [40, с. 8-10], успішна реалізація концепції сталого сільського господарства неможлива без інтеграції двох пов'язаних підходів, сталої інтенсифікації та агроекології. Для України це означає необхідність поєднання сучасних технологій підвищення продуктивності з екологічними практиками управління ґрунтами та водними ресурсами. Такий баланс дає змогу мінімізувати негативний вплив виробництва на довкілля, водночас забезпечуючи конкурентоспроможність аграрного експорту.

Дослідження Лояніча В. [17, с. 138-139] підтверджує, що у воєнних умовах особливої ваги набуває диверсифікація виробництва та підвищення стійкості локальних агросистем. Автор наголошує, що сталий розвиток сільського господарства повинен передбачати підтримку малих і середніх фермерських господарств, які здатні гнучко реагувати на ринкові зміни, забезпечуючи продовольчу стабільність у регіонах. Ця позиція узгоджується з висновками Петриченка В. та ін. [23, с. 263], які вказують на необхідність залучення таких господарств до програм державної підтримки, кредитування та навчання в межах спільних ініціатив із ЄС, USAID та Світовим банком.

Окремого значення набуває питання економічної доступності продовольства, яке є ключовим індикатором продовольчої безпеки. Як зазначають Шевченко А., Петренко О. та Гаврилюк І. [31, с. 68-69], війна спричинила значне падіння купівельної спроможності населення, особливо у регіонах, що зазнали руйнувань. Це вимагає розроблення цільових програм соціальної підтримки, спрямованих на забезпечення доступу до базових

харчових продуктів, а також відновлення інфраструктури постачання продовольства. Авторки наголошують, що саме інтеграція соціальних аспектів у політику сталого розвитку дозволить зберегти баланс між економічними інтересами виробників і потребами населення. Важливу роль у забезпеченні продовольчої стабільності відіграє інституційне управління. Цифровізація управлінських процесів, розвиток мережевих структур і кластерних об'єднань підвищують ефективність прийняття рішень, сприяють обміну інформацією між державними інституціями, бізнесом і науковими центрами. Такі мережеві підходи створюють умови для синергії між економічними, технологічними та екологічними аспектами розвитку, що є визначальним у контексті адаптації до стандартів ЄС.

Отже, сучасний етап сталого розвитку сільського господарства України характеризується переходом від реактивної моделі відновлення до активної моделі трансформації, де ключовими орієнтирами стають технологічна модернізація, екологічна відповідальність і соціальна інклюзивність. Україна поступово переходить від концепції зростання внаслідок експортно-сировинного потенціалу до стратегії стійкого розвитку, у центрі якої є формування замкнених ланцюгів виробництва, впровадження інновацій, розвиток агроекологічних технологій і зміцнення соціальної компоненти аграрних регіонів [36, с. 7-8]. Цей перехід є визначальним для майбутнього відновлення аграрного сектору та його інтеграції у глобальні процеси сталого розвитку.

Сучасні глобальні виклики: війна в Україні, енергетична та кліматична кризи, дисбаланси на ринках продовольства, показали, що продовольча безпека більше не є суто національною проблемою, а має планетарний вимір. Ефективне функціонування аграрного сектору в умовах нестабільності вимагає широкої міжнародної кооперації, спрямованої на координацію політики, технологічний обмін і підтримку фінансових інструментів розвитку. Як зазначає Бородіна О. [1, с. 43-44], російсько-українська війна стала каталізатором переосмислення глобальної продовольчої системи, що виявила

свою надмірну залежність від кількох основних експортерів зерна. Блокування українських портів у 2022 році спровокувало нестачу продовольства у більш ніж п'ятдесяти країнах, переважно Африки та Близького Сходу, де понад 90% зерна імпортується саме з Чорноморського регіону. Міжнародна співпраця, на думку авторки, стає необхідною умовою для стабілізації продовольчих ланцюгів і створення справедливої системи розподілу ресурсів. Зокрема, провідні інституції: FAO, G7, IFPRI ініціювали створення нових фінансових інструментів підтримки, таких як Глобальний механізм фінансування імпорту продовольства (FIFF), покликаний допомогти країнам із низьким рівнем доходів забезпечити доступ до базових харчових продуктів у кризових умовах [1, с. 48-50]. Україна, за оцінкою Бородіної О., може посісти ключове місце у цій архітектурі завдяки своїй ролі як постачальника агропродукції стратегічного значення.

Належну увагу приділяють, питанню міжнародної співпраці приділяє також Лояніч В. [17, с. 140-141], який наголошує, що майбутній розвиток аграрного сектору України повинен ґрунтуватися на збалансованій інтеграції у світові ринки. Це означає поєднання участі в міжнародних ланцюгах постачання з пріоритетом внутрішньої продовольчої безпеки. На думку автора, стратегічна мета полягає у формуванні політики, яка одночасно забезпечує експортний потенціал і гарантує стабільне забезпечення продовольством власного населення. Такий підхід вимагає поєднання економічної відкритості з екологічною та соціальною відповідальністю, що цілком відповідає принципам сталого розвитку.

Також, важливим напрямом співпраці є участь України в європейських програмах сталого розвитку, насамперед у рамках політики Європейського зеленого курсу. Як зазначають Voix-Fayos C. та de Vente J. [40, с. 12-13], цей документ передбачає формування єдиної системи «зелених» стандартів, спрямованих на зниження викидів парникових газів, підвищення енергоефективності та стимулювання агроекологічних практик. Для України імплементація цих положень означає не лише екологічну модернізацію, але й

поступову інтеграцію до європейського ринку продовольства, що потребує гармонізації технічних регламентів, сертифікації продукції та адаптації управлінських стандартів [40, с. 4-5].

Дослідження Шевченко А., Петренко О. та Гаврилюк І. [31, с. 70-71] доповнює цей контекст аналізом ролі міжнародної допомоги у відновленні продовольчої інфраструктури України. Авторки підкреслюють, що державна політика має включати співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями, такими як Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ, USAID, з метою фінансування проєктів у сфері аграрної логістики, енергозаощадження та цифровізації виробництва. Участь України у таких програмах створює можливість не лише для відновлення аграрної економіки, але й для підвищення її інноваційного потенціалу.

Значний внесок у міжнародний дискурс роблять також українські наукові інституції, які формують теоретико-прикладну базу для інтеграції України у глобальні процеси сталого розвитку. У роботі Нестулі О. та ін. [28, с. 13-14] підкреслюється, що цифровізація економічних процесів і впровадження мережевих структур співпраці між підприємствами різних країн є важливою частиною глобальної продовольчої архітектури. Такі мережеві платформи забезпечують обмін інформацією, підвищують прозорість торгівлі та знижують ризики логістичних збоїв. Цифрові рішення стають інструментом не лише економічної ефективності, а й міжнародної солідарності, оскільки сприяють більш рівномірному розподілу ресурсів у світовому масштабі [28, с. 15-16].

Важливим напрямом міжнародної співпраці є також участь України у програмах FAO та UNDP, які спрямовані на впровадження агроекологічних технологій і розвиток відновлюваних джерел енергії в агросекторі. Як зазначають Wijerathna-Yara A. та Pathirana R. [65, с. 13-14], саме поєднання міжнародної технічної допомоги з локальними ініціативами створює основу для переходу до кліматично нейтрального сільського господарства. Це підтверджує ефективність багаторівневої моделі співпраці, де глобальні

організації надають фінансову та технологічну підтримку, а національні уряди забезпечують політичну волю та нормативну узгодженість.

Таким чином, міжнародна співпраця виступає не лише зовнішнім чинником, а й структурною умовою сталого розвитку сільського господарства України. Вона сприяє технологічній модернізації, інтеграції до європейського простору, підвищенню продовольчої стійкості та посиленню ролі України у глобальній системі безпеки. Як справедливо зазначає Бородіна О. [1, с. 52-53], лише синтез локальних агроекологічних практик, державної політики сталості та міжнародного партнерства може забезпечити справжню продовольчу рівновагу у світі, що переживає глибокі геополітичні та кліматичні трансформації. Сталий розвиток сільського господарства України в умовах глибоких соціально-економічних та геополітичних викликів формується як стратегічний вектор національної відбудови та водночас як внесок у зміцнення глобальної продовольчої безпеки. У попередніх частинах розкрито, що сучасна парадигма сталості охоплює не лише економічну та екологічну площини, а й політичну, інституційну та гуманітарну, тому саме цей міждисциплінарний підхід визначає її універсальний характер. Аналіз проведених досліджень показує, що Україна перебуває у процесі переходу від моделі екстенсивного зростання до структурно-інноваційної системи розвитку агросфери, заснованої на наукових досягненнях, технологічних інноваціях і міжнародному партнерстві. Як зазначають дослідники [59, с. 95-96], нова аграрна модель має спиратися на принципи агроекологічної ефективності, енергозаощадження й соціальної інклюзивності. Це означає, що ключовими орієнтирами стають не лише показники виробництва, а й сталість екосистем, доступність продовольства для населення та гармонійний розвиток сільських територій.

Водночас у працях Рибак Я. [25, с. 261-262] і Лояніча В. [17, с. 140-141] підкреслюється, що сталий розвиток в Україні має поєднувати економічну диверсифікацію з ресурсною ефективністю. Національний агросектор повинен не лише відновити довоєнні обсяги виробництва, а й перейти до нової якості,

а саме збільшення частки продукції глибокого перероблення, скорочення енергомісткості виробництва, розширення застосування відновлюваних ресурсів. Такий підхід сприятиме підвищенню стійкості продовольчої системи до глобальних шоків і зміцненню позицій України на світовому ринку як постачальника екологічно чистої, сертифікованої та технологічно досконалої продукції.

Правова база цієї відозміни вимагає конкретну модернізації управління продовольчими системами. Формування єдиного інформаційно-аналітичного простору, підкріпленого цифровими технологіями, має стати фундаментом системи моніторингу, прогнозування та реагування на ризики у сфері продовольчої безпеки [23, с. 261-263]. Інтеграція з європейськими регламентами управління якістю та безпечністю харчових продуктів створить основу для стійкої взаємодії між державою, бізнесом та науковими інституціями. Суттєвим чинником забезпечення сталого розвитку залишається міжнародна співпраця, яка водночас є каталізатором внутрішніх реформ. Як наголошують Voix-Fayos C. та de Vente J. [40, с. 12-13], участь України в європейських ініціативах «Farm to Fork» та «Biodiversity 2030» дозволяє адаптувати передові екологічні стандарти та технологічні рішення, водночас відкриваючи доступ до інвестиційних і технічних ресурсів. Це створює можливості для реалізації проєктів зі зниження викидів вуглекислого газу, модернізації іригаційних систем, запровадження енергоощадних технологій і розвитку локальних виробничих кластерів.

Міжнародна допомога та партнерство стають не лише джерелом фінансування, а й інструментом передачі управлінських компетенцій і знань. Як зазначають Шевченко А., Петренко О. та Гаврилюк І. [31, с. 69-71], участь України у програмах Світового банку, FAO, ЄБРР, UNDP та USAID сприяє створенню сучасних логістичних мереж, відновленню експортної інфраструктури й впровадженню цифрових платформ контролю якості. Такі ініціативи не лише зміцнюють продовольчу стабільність, але й інтегрують українську економіку у глобальний «зелений» ланцюг вартості, орієнтований

на сталий розвиток. Сукупність цих процесів свідчить про поступовий перехід України до інтегрованої моделі сталого розвитку, де економічна результативність співіснує з екологічною рівновагою та соціальною відповідальністю. Нестуля О. та співавтори [28, с. 15-16] наголошують, що мережевий характер сучасного бізнесу, цифровізація управлінських процесів і розвиток коопераційних зв'язків підвищують адаптивність аграрної системи до зовнішніх викликів, зокрема воєнних і кліматичних. Такі тенденції свідчать про те, що майбутнє українського сільського господарства визначатиметься не масштабами виробництва, а якістю управління, інноваційністю технологій та глибиною міжнародної інтеграції.

Узагальнюючи результати досліджень, можна стверджувати, що перспективи сталого розвитку сільського господарства України базуються на поєднанні трьох ключових векторів: технологічного, який передбачає впровадження інновацій, цифрових рішень та екологічно дружніх технологій; інституційного, який забезпечує прозорість управління, ефективність державної підтримки та координацію з міжнародними структурами; соціального, який гарантує збереження зайнятості, розвиток сільських громад і справедливий доступ до продовольчих ресурсів. Сталий розвиток сільського господарства, таким чином, є не лише внутрішньою метою економічної політики, а й нероздільною частиною глобальної стратегії продовольчої безпеки. Роль України у цій системі полягає у забезпеченні балансу між виробництвом, екологією та міжнародною солідарністю, що робить її потенційно одним із ключових гравців нової архітектури сталого світового аграрного порядку [59, с. 97-99].

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи третій розділ, можна дійти висновку, що міжнародні зусилля стали вирішальним засобом запобігання світовій продовольчій кризі. Хоча їхня ефективність залежить від комплексної взаємодії логістичних, фінансових та інституційних рішень, а не лише від гуманітарних поставок.

«Чорноморська зернова ініціатива», «шляхи солідарності» ЄС, програми WFP та координаційні механізми G7 створили багатопланову систему реагування, яка знижувала мінливість ринку, підтримувала імпортерозалежних країн та забезпечувала продовольчу доступність у регіонах найвищого ступеня ризику. Ці інструменти показали, що всеохоплююча дипломатія, узгоджена політика та наявність кількох альтернативних логістичних шляхів є важливими факторами для глобальної продовольчої безпеки.

Також згідно з дослідженням, можна обережно стверджувати на те, що Україна спромоглася певною мірою зберегти здатність бути одним із провідних гравців світового аграрного ринку, авжеж це попри факт втрати великої долі інфраструктури та жахливу блокаду. Модернізація логістичних шляхів, зростання ролі Дунаю, переорієнтація торгівлі на Європейський Союз та активна адаптація аграрного сектору до нових обставин є основою відновлення експортного потенціалу нашої Країни. Тією ж мірою, щоб забезпечити вищу додану вартість, технологічність й стійкість виробництва, важливим є перехід від сировинної моделі до інноваційно-переробної. З метою того, щоб український агроекспорт залишався конкурентоспроможним у довгостроковій перспективі, важливими елементами є: роль малих та середніх фермерських господарств, цифровізація логістики, екологізація виробництва та всеосяжна інтеграція до норм САР, ці елементи є ключовими факторами.

Додатково, хочеться зазначити, що викладений матеріал цього підрозділу показує, що інноваційно-екологічна трансформація та широка міжнародна співпраця необхідні для сталого розвитку українського сільського господарства. Перехід до нової моделі, яка використовує менше ресурсів, є сучасною та екологічною. Фактор такого, певною мірою плавного, переходу був підштовхнутий війною. Фінансові та технічні ресурси для модернізації сектору надаються міжнародними програмами FAO, ЄС, G7, USAID, Світового банку та інших партнерів. Ці програми підтримують впровадження агроекологічних практик, «зелених» технологій та цифрових систем управління. Розвиток людського капіталу, всестороння кооперація фермерів,

модернізація інституцій та інтеграція України до європейських продовольчих політик, є важливими компонентами сталого розвитку.

Отже, як можна побачити у третьому розділі, майбутня продовольча стійкість як України, так і всього світу залежить від трьох взаємопов'язаних факторів: ефективної міжнародної координації, структурної модернізації українського аграрного сектору та переходу до моделі сталого розвитку. Україна адаптується до нової гео економічної реальності та веде дослідження у розробленні нової інноваційної експортної моделі, яка на мою думку, буде за великою ймовірністю поєднувати технології, екологічність та перероблення, та виконувати стримуючі функції з наслідками війни для усього світового ринку. Водночас міжнародна співпраця відіграє також велику роль, вона є каталізатором змін та є гарантією того, що Україна продовжуватиме відігравати системо-будівну роль у глобальній продовольчій архітектурі.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що багатогранна взаємодія економічних, політичних, енергетичних та кліматичних факторів виконує утворювальну функцію сучасної глобальної продовольчої безпеки у XXI столітті. Продовольча система є складною та багатоплановою системою, яка є частиною міжнародної економічної архітектури та водночас вона є чутливою до зовнішніх впливів, як показано теоретико-методологічними підходами, розглянутими в першому розділі. Як показав аналіз, продовольча безпека не обмежується доступністю харчових ресурсів. Вона також охоплює інституційні механізми, соціальну стійкість, рівень економічного розвитку держави, структурні порушення балансу міжнародної торгівлі та рівень інтеграції у світові ланцюги постачання. Зростання нерівності, зміни клімату, деградація ґрунтів, фінансова спекулятивність аграрних ринків та геополітична концентрація експорту є довгостроковими структурними факторами, які своєю чергою є причиною сучасних продовольчих криз.

2. Особливу увагу було приділено тому, що міжнародні організації відіграють критичну роль у створенні стандартів для світового управління продовольством. Механізми FAO, WFP, МВФ, Світового банку, G20 та СОР підтримують країни, що розвиваються, забезпечують функціонування систем раннього попередження та сприяють стабілізації важливих торговельних та логістичних шляхів. Результати аналізу показали, що їхня діяльність є життєво важливою під час кризових ситуацій, оскільки вона дозволяє державам співпрацювати, зменшити певною мірою непропорційність доступності та запобігати значному поширенню гуманітарних ризиків. Описанні інституційні платформи створюють основу для розуміння глобальних продовольчих викликів. Це дозволяє утворити основу для подальших досліджень впливу російсько-української війни на світову продовольчу систему.

3. До 2022 року Україна та росія відігравали ключову системотворчу роль у забезпеченні глобальної продовольчої стабільності. Ці держави

забезпечували понад чверть усього світового експорту пшениці, були лідерами на ринку соняшникової олії та були життєво важливими для продовольчої безпеки країн Африки, Азії та Близького Сходу. Забезпечуючи стабільність ринків та відіграючи важливу роль у зниженні ризику голоду для держав з низьким рівнем доходу, Україна, зокрема, відіграла важливу роль у гуманітарній структурі глобальної продовольчої системи. Повномасштабне вторгнення росії спричинило продовольчу катастрофу. Понад п'ять мільйонів гектарів землі були втрачені, елеватори, склади та техніка були зруйновані, порти в Чорному морі були заблоковані, а дефіцит пального та добрив спричинив різке падіння виробничих потужностей та зміну географії логістики. З огляду на структурну залежність імпортозалежних країн від Чорноморського регіону, цей шок миттєво перетворився у глобальний, спричинивши зростання цін, нестабільність ринків та поглиблення продовольчої нерівності.

4. Поглиблений аналіз політичних, логістичних та виробничих наслідків війни показав, що продовольча безпека найбільш вразливих країн світу повністю залежала від стабільності українського експорту. Переорієнтація торгівлі була викликана порушенням узвичаєних морських шляхів, що призвело до значних збитків, втрати конкурентоспроможності та зростання ризику голоду в багатьох країнах Азії та Африки. Таким чином, воєнні дії поставили під загрозу не лише агросектор України, але й стійкість глобальних продовольчих ланцюгів.

5. Відновлення рівноваги глобальної продовольчої системи залежить від міжнародних зусиль, для зменшення наслідків війни. «Чорноморська зернова ініціатива» була створена шляхом широкої співпраці ЄС, програм WFP, координації в межах G7 та підтримки міжнародних фінансових організацій. Ці механізми створили нові логістичні шляхи, зменшили ризики дефіциту та стабілізували ціни. Цей приклад може продемонструвати, що ефективне управління продовольчими ризиками

можливе, лише за допомогою консолідації гуманітарних, фінансових, інфраструктурних та політичних інструментів.

6. Також важливо відзначити, що Україна змогла частково зберегти свій експортний потенціал та адаптуватися до нових обставин, всупереч значним руйнуванням інфраструктури. Поступове відновлення позицій на міжнародних ринках сприяло посиленню ролі дунайських портів, розвитку європейських логістичних коридорів, технологічній гнучкості аграрного сектору та високій адаптивності виробників. Відповідно, через кризу швидко потрібно було перейти на нову стратегію аграрного розвитку. Ця нова стратегія включає екологічне переорієнтування виробництва, цифровізацію логістики, розвиток переробної галузі, зменшення залежності від експорту сировини та інтеграцію до європейських політик продовольчої безпеки.

7. З урахуванням отриманих даних можна зробити висновок, що сучасна світова продовольча архітектура потребує суттєвої модернізації. Російсько-українська війна спричинила величезні зміни, продемонструвавши вразливість світових ринків та призвівши до нових форм міжнародної співпраці. Попри значні втрати, Україна продовжує відігравати важливу роль у створенні світової продовольчої стабільності. Подальший розвиток залежатиме від здатності поєднувати стратегічну інтеграцію до європейського ринку, модернізацію аграрного сектору та активну участь у міжнародних механізмах управління продовольчою безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агакерімова, Р. (2023). Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*, (50). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>
2. Бобечко, А. (2024). Особливості організації зовнішньоекономічної діяльності підприємств агробізнесу в умовах російсько-української війни. *Економіка та суспільство*, (65). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-111>
3. Бойко, В., Бойко, Л. (2022). Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*, (41). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
4. Бокій, О. (2024). Вплив виробничо-цінової кон'юнктури на адаптивність ланцюгів доданої вартості рослинницької продукції в умовах війни в Україні. *Продовольчі ресурси*, 12(22), 207–218. URL: <https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-21>
5. Бондаренко, В. М. (2025). Цінові фактори підприємств аграрного сектору. *Актуальні питання економічних наук*, (13). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16899791>
6. Бородіна, О. (2022). Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політико-економічний зріз. *Економіка України*, 65(6 (727), 41-53. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>
7. Гобела, В., Мельник, С., & Курляк, М. (2022). Продовольча безпека України на фоні війни: оцінка стану та прогнозування тенденцій. *Цифрова економіка та економічна безпека*, (2(02), 92-98). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d64c9ae-5de6-4973-a89d-df9d0a2e678b/content>

8. Горбачьов, М. (2025). Експортні можливості економіки в контексті гарантування продовольчої безпеки в умовах війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (1(77), 137–146). URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-137-146>
9. Досягнення науки та освіти в ХХІ столітті : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції / Міжнародний гуманітарний дослідницький центр (Дніпро, 8 лютого 2024 р). Research Europe, 2024. 128 с. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/02/re-08.02.2024.pdf#page=101>
10. Жила Г. В. Економічні та соціальні наслідки війни в Україні, вплив конфлікту на світову економіку / Г. В. Жила // Економіка та суспільство. 2023. Вип. 47. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/29487>
11. Коваленко, А. В. (2024). The role of logistics for the movement of agricultural products in Ukraine. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (40), 418–427. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1169>
12. Коваленко, О. В., & Кириченко, А. В. (2023). Трансформації глобальних логістичних продовольчих ланцюгів в умовах війни в Україні. *Продовольчі ресурси*, 11(20), 211–220. URL: <https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-20>
13. Кошовий, Б.-П. О. (2024). Зерновий ринок у системі аграрної політики України: виклики євроінтеграції. *Академічні візії*, (37). URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1994>
14. Крилов, Д. В. (2023). Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, (7). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>
15. Курилюк, Ю. Б. (2023). *Strategic significance of the grain agreement for the economic security of Ukraine. Scientific Notes of Lviv University of Business*

- and Law*, (37), 251-257. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/810>
16. Лотиш, О. (2022). Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. *Економіка та суспільство*, (45). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56>
17. Лояніч, В. (2024). Вплив глобалізаційних процесів на формування продовольчої безпеки в Україні. *Економіка та суспільство*, (67). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-40>
18. Мандровська О. Україна на межі голоду: як війна впливає на продовольчу безпеку. *Комерсант*. URL: <https://komersant.ua/ukraina-na-mezhi-holodu-ia-k-viyna-vplyvaie-na-prodovolchu-bezpeku/>
19. Мартинець В. В., Опанасюк Ю. А., Самодай В. П. Криза та продовольча безпека: виклики воєнного стану // Інвестиції: практика та досвід. 2023. №7. С. 38-45. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/91545>
20. Національна безпека у фокусі викликів глобалізаційних процесів в економіці. Матеріали XXI-ої Міжнародної наукової Інтернет-конференції. Ukraine-Czech Republic 2024. 93 с. (48-51) URL: <https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/10/.pdf#page=48>
21. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. с.33 URL: <https://digieduhack.com/challenges-images/assets.pdf>
22. Нестуля О. О., Ткаченко А. С., Балабан П. Ю., Місюкевич В. І., Іванов Ю. В., Михайленко О. М., Лісіца В. В. Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Полтава, 27-28 березня 2024 року). Полтава : ПУЕТ, 2024. 202 с. (53-55) URL: https://puet.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/zt_merezhevyj-biznes-stanovlennya-problemy-innovacziyi-2024.pdf#page=53
23. Петриченко, В., Петриченко, О., Федоришина, Л., Кравчук, О., Корнійчук, О., & Ніценко, В. (2022). Аграрне виробництво в Україні:

- екологічні виклики та вплив на якість життя. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(45), 374-384. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3782>
- 24.Пітель Н.Я. Аграрний експорт України в умовах війни. Економіка та управління АПК. 2023. № 2. С. 45-56. URL: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56>
- 25.Рибак, Я. Я. (2024). Інтегровані стратегії та інновації для сталого розвитку агропродовольчого комплексу в умовах війни. *Продовольчі ресурси*, 12(22), 259–265. URL: <https://doi.org/10.31073/foodresources2024-22-25>
- 26.Родінова, Н., Дергач, А., & Гудзь, Г. (2022). Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. *Економіка та суспільство*, (40). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25>
- 27.Скидан, О., Кільницька, О., Яремова, М., & Старунська, А. (2023). Регулювання цін на паливно-енергетичні ресурси як напрям зміцнення соціально-економічної та енергетичної безпеки України. *Сталий розвиток економіки*, (2(47), 216–225). URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-31>
- 28.Стан економічної доступності продовольчих товарів на період війни росії в Україні: національний та світовий аспекти дослідження. Овечкіна О. А., Маслош О. В., Шестопапов В. І., Щеглова А. Ю. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. № 4 (274). с. 31-40. URL: <https://dspace.snu.edu.ua/items/facd3b27-3be1-4a4d-97aa-264d6941bf03>
- 29.Сучасні тренди соціально-економічних перетворень та інтелектуалізації суспільства в умовах сталого розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс]. Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. 409 с. (258-260) URL:

- https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/1.7/STSEPtaIS_2023_proc.pdf#page=259
- 30.Томашук, І., & Борболюк, Є. (2023). Значення аграрного сектора економіки у забезпеченні продовольчої безпеки України. *Економіка та суспільство*, (58). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26>
  - 31.Шевченко, А., & Петренко, О. (2024). Продовольча безпека України в умовах війни та пріоритетні напрямки врегулювання її стану. *Економіка та суспільство*, (59). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-24>
  - 32.Abay K. A., Breisinger C., Glauber J., Kurdi S., Laborde D., Siddig K. The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses. Article. *Global Food Security* Volume 36, March 2023, 100675. URL: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675>
  - 33.Adamovskyi O., Myskiv O. Essence and Determinants of Global Food Security. *SMEU*. 2024; Volume 6, Number 2 : pp. 237 - 245 URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/dec/37274/menedzhmentnadoi-237-245.pdf>
  - 34.Al Daccache, M., Abi Zeid, B., Hojeij, L. et al. Systematic review on the impacts of agricultural interventions on food security and nutrition in complex humanitarian emergency settings. *BMC Nutr* 10, 60 (2024). URL: <https://doi.org/10.1186/s40795-024-00864-8>
  - 35.Arndt C., Diao X., Dorosh P., Pauw K., Thurlow J. The Ukraine war and rising commodity prices: Implications for developing countries. Article. 2023. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10015268/>
  - 36.Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar, I. & Hats, L. (2023) Food security of Ukraine under the war aggression: current state and future perspectives. *Socio-Economic Problems and the State (electronic journal)*, Vol. 28, no. 1, pp. 115-128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf>

37. Ben Hassen T., El Bilali H. Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security. *Foods (MDPI)*. 2022. URL: <https://www.mdpi.com/2304-8158/11/15/2301>
38. Black Sea Grain Initiative - Beacon on the Black Sea: Joint Coordination Centre Reports. *United Nations*. 2024. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>
39. Blank, S. (2022). The Critical Black Sea Zone. *Connections: The Quarterly Journal*, 21(4), 115-128. URL: <https://doi.org/10.11610/Connections.21.4.29>
40. Boix-Fayos C., de Vente J. Challenges and potential pathways towards sustainable agriculture within the European Green Deal. Article. *Agricultural Systems* Volume 207, April 2023, 103634. URL: <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2023.103634>
41. Deininger K., Ali D. A., Fang M. Impact of the Russian Invasion on Ukrainian Farmers' Productivity, Rural Welfare, and Food Security. Policy Research Working Paper 2023. (39) URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099854505312323587/pdf/IDU05ff5b311039670490b086000005b896147f3.pdf>
42. Fazle Rabbi M., Ben Hassen T., El Bilali H., Raheem D., Raposo A. Food Security Challenges in Europe in the Context of the Prolonged Russian-Ukrainian Conflict. Article. *Sustainability*, 15(6), 4745 2023. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/6/4745>
43. Gallegos D., Booth S., Pollard C. M., Chilton M., Kleve S. Food security definition, measures and advocacy priorities in high-income countries: a Delphi consensus study. Article. *Public Health Nutrition*, Volume 26, Issue 10, October 2023, pp. 1986-1996 URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/public-health-nutrition/article/food-security-definition-measures-and-advocacy-priorities-in-highincome-countries-a-delphi-consensus-study>
44. Glauber J. W., Laborde Debucquet D., Swinnen J. The Russia-Ukraine war's impact on global food markets: A historical perspective. In *The Russia-*

- Ukraine Conflict and Global Food Security. Section One: A Conflict with Global Consequences, Chapter 3, Pp. 18-23. 2023. URL: <https://cgspace.cgiar.org/items/91b4e343-b46b-47e0-b219-aba3dd74a484>
45. Halkin V. The Role of Ukraine in Ensuring Global Food Security: Current Challenges and Prospects. *Grassroots Journals*. 2024. Vol. 7. Issue 3. P. 396-419 URL: <https://grassrootsjournals.org/gjnr/nr.07-03ukr-20.halkin.pdf>
46. Hamulczuk, M., Cherevyk, D., Makarchuk, O., Kuts, T., & Voliak, L. (2023). Integration of Ukrainian Grain Markets with Foreign Markets During Russia's Invasion of Ukraine / Integracja ukraińskich rynków zbóż z rynkami zagranicznymi w czasie inwazji Rosji na Ukrainę. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej / Problems of Agricultural Economics*, 377(4), 1-25. URL: <https://doi.org/10.30858/zer/177396>
47. Hartman S., Whiteside R., Smaliychuk A., Dronova I. Land abandonment as an indicator of Ukrainian agricultural resilience during Russia's war against Ukraine. Article. *Applied Geography* Volume 183, October 2025, 103744. URL: <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2025.103744>
48. Hellegers, P. Food security vulnerability due to trade dependencies on Russia and Ukraine. *Food Sec.* 14, 1503-1510 (2022). URL: <https://doi.org/10.1007/s12571-022-01306-8>
49. Ihle R., Bar-Nahum Z., Nivievskyi O., Rubin O. D. Russia's invasion of Ukraine increased the synchronisation of global commodity prices. Article. Volume 66, Issue 4 2022. Pages 775-796. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-8489.12496>
50. Ilchuk, M., Pankratova, L., Popova, O., Ivanov, Y., & Vodnitskyi, M. - Black Sea region in world grain trade and problematic aspects of development. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, Volume 1254, 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF-2023) 2023. Kryvyi Rih, Ukraine. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1254/1/012128/meta>

51. International Monetary Fund (IMF) Steady but Slow: Resilience amid Divergence 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/04/16/world-economic-outlook-april-2024>
52. Jia N., Xia Z., Li Y., Yu X., Wu X., Li Y., Su R., Wang M., Chen R., Liu J. The Russia-Ukraine war reduced food production and exports with a disparate geographical impact worldwide. *Communications Earth & Environment* volume 5, Article 765 2024. URL: <https://www.nature.com/articles/s43247-024-01915-5>
53. Koziielec, A.; Piecuch, J.; Daniek, K.; Luty, L. Challenges to Food Security in the Middle East and North Africa in the Context of the Russia–Ukraine Conflict. *Agriculture* 2024, 14, 155. URL: <https://doi.org/10.3390/agriculture14010155>
54. Kuhla K., Puma M. J., Otto C. International cooperation was key to stabilize wheat prices after the Russian Invasion of Ukraine. *Communications Earth & Environment*. Volume 5, Article 481 2024. URL: <https://www.nature.com/articles/s43247-024-01638-7>
55. Leal Filho, W.; Fedoruk, M.; Paulino Pires Eustachio, J.H.; Barbir, J.; Lisovska, T.; Lingos, A.; Baars, C. How the War in Ukraine Affects Food Security. *Foods* 2023, 12, 3996. URL: <https://doi.org/10.3390/foods12213996>
56. Lin F., Li X., Jia N., Feng F., Huang H., Huang J., Fan S., Ciais P., Song X.-P. The impact of Russia-Ukraine conflict on global food security. *Journal. ScienceDirect / Food Policy* Volume 36, 2023 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2211912422000517>
57. Montolalu I. J., Imbiri T. F. B. M., Peronika T., & Natasya Y. P. The role of the World Food Programme (WFP) in the food crisis in Chad for the period 2021-2023. Article. Vol. 4 No. 03 (2024): *International Journal of Multiscience*. URL: <https://multisciencejournal.com/index.php/ijm/article/view/421>

58. Nasir M. A., Nugroho A. D., Lakner Z. Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Global Food Crops. *Foods (MDPI)*. Article. 11(19), 2979. 2022. URL: <https://www.mdpi.com/2304-8158/11/19/2979>
59. Prokopa I., Rykovska O., Mykhailenko O., & Fraier O. The agriculture of Ukraine amidst war and agroecology as a driver of post-war reconstruction. *Studies in Agricultural Economics* 126 (2024) P. 90-100. URL: <https://doi.org/10.7896/j.2863>
60. Rahimi J, Smerald A, Moutahir H, Khorsandi M and Butterbach-Bahl K (2023) The potential consequences of grain-trade disruption on food security in the Middle East and North Africa region. *Front. Nutr.* 10:1239548. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/nutrition/articles/10.3389/fnut.2023.1239548/full>
61. Semenda, O., & Korman, I. (2024). Analysis of the Ukrainian vegetable market in the conditions of war. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*, 3(1), 72–80. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef.20240301.07>
62. Sharma K., Aujla A., Mittal K., Kondle R. The Russia-Ukraine Conflict: Implications for Global Food Security, Trade, and Economic Stability. *Journal of Economics and Business*. 2023. 4(2) P. 39-45 URL: <https://www.researchgate.net/publication/380937002>
63. Von Cramon-Taubadel S. Russia's Invasion of Ukraine - Implications for Grain Markets and Food Security. *Journal Article*. Volume 71. P. 1-13. URL: <https://doi.org/10.22004/ag.econ.343340>
64. Wija Anarki Andi Cella, & Seniwati Seniwati. (2024). The Impact of the war Between Russia and Ukraine on Trade Routes in the Black Sea. *Konsensus : Jurnal Ilmu Pertahanan, Hukum Dan Ilmu Komunikasi*, 1(6), 118-129. URL: <https://doi.org/10.62383/konsensus.v1i6.472>
65. Wijerathna-Yapa A., Pathirana R. Sustainable Agro-Food Systems for Addressing Climate Change and Food Security. Article. *Agriculture*, 12(10), 1554 2022. URL: <https://www.mdpi.com/2077-0472/12/10/1554>

66. Woertz, E. (2022). The Russian War against Ukraine: Middle East Food Security at Risk. (GIGA Focus Nahost, 2). Hamburg: German Institute for Global and Area Studies (GIGA) - Leibniz-Institut für Globale und Regionale Studien, Institut für Nahost-Studien. URL: <https://doi.org/10.57671/gfme-22022>
67. Zhang Z., Abdullah M. J., Xu G., Matsubae K., Zeng X. Countries' vulnerability to food supply disruptions caused by the Russia–Ukraine war from a trade dependency perspective. *Scientific Reports* volume 13, Article 16591 2023. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-023-43883-4>
68. Zhang, Z., Abdullah, M.J., Xu, G. et al. Countries' vulnerability to food supply disruptions caused by the Russia–Ukraine war from a trade dependency perspective. *Sci Rep* 13, 16591 (2023). URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-023-43883-4>